

SUKOB VATIKANA I FAŠIZMA 1931. PRIKAZAN U HRVATSKOM TISKU

Franko MIROŠEVIĆ, Zagreb

U ovom prilogu autor prikazuje razvoj sukoba između Svete Stolice i talijanske vlade do kojeg je došlo zbog napada fašističkog tiska na organizacije katoličke omladine koja je djelovala u okviru talijanske Katoličke akcije. Prikaz se daje na temelju pisanja hrvatskog tiska o tom sukobu. U prilogu se objašnjavaju uzroci sukoba, tijek sukoba, oblici njegova manifestiranja, uloga fašističkog tiska u njegovu nastajanju i razvoju kao i njegov odjek u svijetu i u Hrvatskoj te njegov završetak.

KLJUČNE RIJEČI: *konkordat, enciklika, fašizam, Katolička akcija, papa Pio XI., fašistički tisak, katolički nauk.*

Uvod

U Francusko-pruskom ratu pružila se prilika talijanskoj vladi da konačno završi talijansko ujedinjenje. Naime, Napoleon III. pružao je tom konačnom ujedinjenju otpor, protivio se osvajanju Rima i rušenju Papinske Države, koja je postojala od franačkog kralja Pipina Malog u VIII. stoljeću. Poraz Francuske u ratu s Pruskom iskoristio je talijanski kralj te poslije kraćeg sukoba 20. rujna 1870. s vojskom je ušao u Rim. Papa Pio IX. povukao se u rimsku gradsku četvrt Vatikan, zadržavši političku vlast u tom malom dijelu Italije. Protiv tog čina kralja i talijanske vlade papa je prosvjedovao, ali se na prosvjede nitko nije obazirao. Kraljevina Italija donijela je 13. svibnja 1871. *Zakon o garancijama*, kojim se papi osiguravaju stalni novčani prihodi, osobna nepovredivost, suverena prava na prostoru Vatikana i slobodno obavljanje svih duhovnih službi. Papa taj zakon nije prihvatio. U znak prosvjeda zbog gubitka države, papa je izjavio da ni on ni njegovi nasljednici više nikada neće izlaziti iz kruga Vatikana. Papa je doista ostao u Vatikanu i nije kontaktirao s talijanskom vlasti.¹ Tim

¹ *Zakonom o garancijama* papina ličnost proglašena je svetom i nepovredivom. Papa i dalje zadržava vatikansku i lateransku palaču sa svim depadansama i Castel Gandolfom. Zgrade u kojima papa boravi i gdje se održava konklava ili koncil nepovredive su kao i papini uredi. Papa je slobodan u obavljanju duhovne funkcije i ima pravo komuniciranja sa cijelim svijetom (Vjekoslav CVRLJE, *Vatikanaska diplomacija: pokoncilski Vatikan u međunarodnim odnosima*, Zagreb, 1992., str. 18).

papinim stavom otvorilo se »rimsko pitanje«, koje će oko 60 godina biti teret i talijanskoj vladi, ali i papi.

Godine 1929. Sveta Stolica i Kraljevina Italija su se izmirile. Do tog izmirenja došlo je nakon trogodišnjeg pregovaranja potpisivanjem Lateranskog ugovora 11. veljače 1929. Njime Kraljevina Italija priznaje Državu Grada Vatikana suverenom državom na točno određenom teritoriju. Osim navedenoga, Lateranski ugovori sadrže konkordat i financijsku konvenciju. Država Grada Vatikana protezala se na prostoru od 0,44 četvorna kilometra površine (44 ha). Lateranske ugovore potpisali su Benito Mussolini, predsjednik talijanske vlade, i kardinal Gasparri, državni tajnik Države Grada Vatikana (u daljnjem tekstu Vatikan).

Početno oduševljenje s obje strane nije dugo trajalo. U vezi s tim treba reći da neki istaknuti vatikanski funkcionari nisu bili oduševljeni tim ugovorima. Eamon Duffy u knjizi *Sveci i grešnici* tvrdi da konkordat nije ispunio sva papina očekivanja, posebno je razočarao one koji su bili pristalice Katoličke akcije i antifašiste. Biskup Battista Montini, budući papa Pavao VI., kaže Duffy, bio je ogorčen, upitavši »Zar je takav bijedan rezultat vrijedio šezdeset godina borbe?«² Događaji koji su ubrzo slijedili pokazali su da nije bilo mjesta prevelikom oduševljenju što su sporazumi potpisani jer je fašistička vlast ubrzo pokazala svoje pravo lice. Godine 1931. počeli su progoni i napadi na katoličke omladinske organizacije talijanske Katoličke akcije. U središtu sukoba, uz niz drugih pitanja, bilo je i pitanje odgoja omladine, odnosno komu pripada pravo odgoja omladine državi ili Crkvi. Katolička je crkva po tom pitanju imala zacrtan jasan stav, koji je Pio XI. postavio 31. prosinca 1929. enciklikom *Representanti terra...* U njoj se apostrofira da Crkvi pripada pravo odgoja omladine izravno po Božjem (prirodnom) nalogu, a država je dužna štiti čudoredni i vjerski odgoj mladeži. Time papa nije želio poreći ingerenciju države u odgoju, već samo istaknuti da se Crkva ne može odreći tog prava jer joj je to pravo Bogom dano. Zbog toga crkvenog stava doći će ubrzo i do sukoba s fašističkom vladom i fašističkim pokretom, koji će uslijediti ubrzo, sredinom 1931. godine.

Papina enciklika *Quadragesimo anno...*

U svibnju 1931. godine slavila se 40. godišnjica enciklike pape Lava XIII. *Rerum novarum*. Tim je povodom papa Pio XI. izdao bulu *Quadragesimo anno* kako bi se što svečanije proslavilo tu godišnjicu. U njoj papa opširno razglaba radničko i socijalno pitanje, iznoseći program socijalne reforme tadašnjeg društva. U uvodnom dijelu enciklike obrazlaže povijesnu i doktrinarnu vrijednost enciklike *Rerum novarum*, a zatim u tri poglavlja popunjava socijalni nauk Lava XIII. U prvom dijelu prikazuje odnos između rada i kapitala, u drugom iznosi sve socijalne zablude tadašnjeg vremena, dok u trećem ukazuje na stvarne uzroke svih socijalnih problema. Papa smatra da je enciklika *Rerum novarum* postavila solidan temelj i dala snažan poticaj da se socijalna i ekonomska znanost razvije prema katoličkim načelima te da je promicala sve solidniji i dublji religiozni, moralni i socijalni odgoj radnika, tako da su, kaže enciklika, radnici postali sve svjesniji svoga ljudskoga i kršćanskoga dostojanstva, kadri da

² Eamon DUFFY, *Sveci i grešnici*, Zagreb, 1997., str. 258.

se brinu savjesno i razborito za moralne i ekonomske interese svoga staleža.³ Papa ujedno smatra da iskustvo od 40 godina potiče na priznanje da je enciklika Lava XIII. *Magna charta* svekolike katoličke djelatnosti na socijalnom području. U drugom dijelu enciklike *Quadragesimo anno* papa ističe da Crkva i njezin papa imaju potpuno pravo, dapače i svetu dužnost, da interveniraju u socijalnim pitanjima društva, temeljeći tu intervenciju na evanđeoskom i moralanom zakonu. Dotičući se odnosa između rada i kapitala, papa konstatira da ni jedan od njih nema pravo prisvajati svu dobit njihova zajedničkog nastojanja te da je zbog toga nužno preurediti čitav ekonomski sustav i svesti ga na normu socijalne pravde tako da zajednička zarada kapitala i rada bude pravednije razdijeljena. Socijalni poredak, po papinu mišljenju, trebao bi se obnoviti u skladu za zakonima pravde, treba da prestane klasna borba i treba uspostaviti složnu suradnju različitih zanimanja. Papa smatra da rad nije kakva mu drago roba, već da u njemu uvijek treba poštivati ljudsko dostojanstvo radnika, raznolikost zanata i raznolikost proizvodnje. U trećem dijelu svoje enciklike papa daje cjelokupni pregled sadašnjega modernoga ekonomskog poretka. On taj poredak ne osuđuje i ne ocjenjuje zlim, ali ustvrđuje da je vrlo nezgodan i pun zlouporaba.⁴ Jedini uspješan lijek tom neredu, kaže papa, jest povratak k zdravim načelima kršćanske socijalne filozofije i njihovo razborito primjenjivanje na kapital, na rad i na njihove međusobne odnose. Dubok korijen nereda u tadašnjoj ekonomiji vidio je u tome što se misli samo na zemaljska dobra, a zanemaruje se Bog i sve što je vječno. Liječenje, kaže papa, treba da počne od korijena, time da se misli i srca dižu k Bogu i potiču na plemenitije i čišće težnje. Treba popraviti ćudoređe i uspostaviti kraljevstvo pravde, kojim mora biti prožeta sva socijalna ekonomija. No i onda će, kaže papa, ostati široko polje ljubavi, koja jest i bit će uvijek jedino pravo i uspješno sredstvo koje može povezati sve ljude i učiniti od njih jednu obitelj.⁵ I nakon više od 70 godina, te su papine riječi još i danas itekako aktualne.

U svojoj enciklici *Quadragesimo anno* papa Pio XI. zalaže se za poboljšanje položaja radnika te da u društvu treba prije svega reformirati običaje, uspostaviti vladu pravde, koja će se boriti za istinsko poboljšanje uvjeta života svih stanovnika. Papa poziva sve ljude dobre volje da surađuju u obnovi društva i drži da se u vezi s tim može biti i dobar katolik i ujedno iskren socijalist.

Papina enciklika *Quadragesimo anno* fašističkoj vlasti nije bila po volji, izazvavši kod talijanskih fašista budnu sumnju, budući da je papa u navedenoj enciklici naglasio da Crkva ima pravo i dužnost sudjelovati u rješavanju socijalnih pitanja. Fašisti su smatrali da to pitanje treba riješiti i rješavati fašistička država. Inače, treba konstatirati da je fašistički korporativni i totalitaristički sustav vlasti te odnos radnika i kapitala bio u suprotnosti s papinim načelima rješavanja socijalnih pitanja društva. Zahtjev da i Crkva ima pravo sudjelovati u rješavanju socijalnih pitanja društva, uz zahtjev da ima pravo sudjelovati u odgoju omladine, bili su suprotni fašističkomu totalitarnom režimu, koji veliča državu i misli da ona mora u tim pitanjima biti arbitar. Zato ne čudi što je ubrzo nakon konkordata došlo do oštrog sukaba između talijanske vlade i Vatikana.

³ »Enciklika sv. Oca Pija XI. o socijalnim i radničkim pitanjima«, *Hrvatska straža*, br. 111 od 18. V. 1931.; »*Quadragesimo anno*«, *Narodna svijest*, br. 22 od 27. V. 1931.

⁴ *Isto.*

⁵ *Isto.*

Djelatnost Katoličke akcije u Italiji i početni napadi fašista na nju

Kardinal i milanski nadbiskup Achille Ratti izabran je za papu 1922. godine. Iste godine enciklikom *Ubi arcano* utemeljuje Katoličku akciju, koja je 1925. godine dobila čvrst organizacijski oblik. Katoličku akciju papa Pio XI. zamislio je kao organizaciju laika koja pretpostavlja sudjelovanje laika u hijerarhijskom apostolatu Crkve. Bio je to isključivo laički pokret koji je djelovao po uputama episkopata, a imao je »izrazito vjersko-moralnu svrhu, što znači da ne obuhvaća djelatnosti s ovozemaljskim ciljevima: zadruge, sindikate, političke stranke i slično«.⁶ Organizacije Katoličke akcije formirale su se u velikom dijelu europskih i svjetskih država pa i u Italiji.

U prvoj polovini 1931. godine opažao se veliki polet u redovima talijanske katoličke omladine okupljene u organizacijama talijanske Katoličke akcije. Talijanska Katolička akcija bila je antifašistički orijentirana. U nekim svojim aktivnostima izlazila je iz okvira pozitivnih zakonskih propisa kojima je regulirana njezina djelatnost, posebno u staleškim i profesionalnim organizacijama. Kad je vodstvo to uvidjelo, te su djelatnosti prestale. No ta je devijacija dobro došla fašističkom tisku i vladi da počne s napadom na Katoličku akciju. Da suzbije djelatnost omladinskih organizacija Katoličke akcije, Mussolini je u fašističke omladinske organizacije (kao vojničke organizacije) uveo kapelane – duhovnike, da time učini suvišnim omladinske organizacije Katoličke akcije.

Taj Mussolinijev manevar u Vatikanu nije ostao nezapažen. Papa inzistira na samostalnosti Katoličke akcije kao organizacije. Ona je, prema papinoj zamisli, pomoću laika i među laikatom provodila odgojnu misiju Crkve. Papa je često isticao da je Katolička akcija zjenica njegova oka i njegovo životno djelo. Povećanje broja omladinskih organizacija Katoličke akcije u Italiji bilo je usko vezano time što je »(...) fašizam već postao ukočen i sterilan i da više ne predstavlja nikakvu atrakciju za omladinu, katoličke omladinske snage opet su proklijale i uzbujale u cijeloj Italiji«.⁷

Vidjevši da u katoličkim organizacijama rastu nove snage, koje bi jednog dana mogle biti pogibeljne Mussolinijevu režimu, fašisti su počeli praviti uzbunu, ubacujući parole da je Katolička akcija kamuflirana zabranjena Talijanska pučka stranka i da ona pod drugom krinkom ide za istim ciljem, a to je rušenje fašista s vlasti. Za navedene optužbe fašistima poslužila je okružnica predsjednika rimskoga katoličkoga omladinskog saveza kojom se trebalo provesti profesionalno organiziranje unutar Katoličke akcije. Fašisti su na temelju navedenoga iskonstruirali navodnu urotu katoličkih omladinaca uperenu protiv fašističkih sindikata. Fašistički listovi, *Tribuna* i *Il lavoro fascista* traže oduzimanje prava Katoličkoj akciji da se bavi socijalnim pitanjima jer da time prelazi svoj strogo crkveni djelokrug i da tako krši odredbu konkordata. Navedeni listovi u svojim priložima inzistiraju da Katolička akcija djeluje samo u najužoj ovisnosti o crkvenoj hijerarhiji te da svojim djelovanjem ne prelazi na političko polje. Isticanje likvidiranja Katoličke akcije obrazlagalo se činjenicom da je fašizam preuzeo katolički program, pa su »pored 'ipso facto' i sve druge organizacije, pa i katoličke suvišne i samo konkurencija fašističkim, i to iz političkih motiva«.⁸

⁶ Franjo ŠANJEK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb, 1996., str. 438.

⁷ »Napeti odnošaji između Vatikana i talijanske vlade«, *Narodna svijest*, br. 23 od 8. VI. 1931.

⁸ »Kampanja fašističke štampe protiv katoličke akcije i Vatikana«, *Hrvatska straža*, br. 118 od 29. V. 1931.

Katoličku akciju uzeo je u obranu prvi papa Pio XI. On je pred oko 400 izaslanika rimske Katoličke akcije u govoru izložio program organizacija Katoličke akcije dokazavši da je Katolička akcija ne samo legitimna i nužna nego i nezamjenjiva u djelatnosti Katoličke crkve. Ona po papi ima pravo na opstanak, jer je proširena djelatnost Crkve potrebna za spas duša i radi kristijanizacije javnog i privatnog života te da je ne može zamijeniti niti jedna organizacija pa ni fašistička.⁹

Nakon tih prvih naznaka napada na Katoličku akciju krajem travnja 1931. godine, predsjednik Talijanske komore i glavni tajnik Fašističke stranke Giurati u jednom govoru fašističkoj omladini osvrnuo se na pitanja odnosa fašizma prema Katoličkoj akciji. U tom je govoru rekao da fašizam hoće omladini dati ne samo državljanski odgoj već da je hoće odgajati u vjeri otaca, istaknuvši da Mussolini svoj katolicizam nije pokazao istom 11. veljače 1929. (kad je sklopljen Lateranski ugovor), već onda kad je prije marša na Rim proklamirao svoj vjerski i antimasonski program. Od tada je, kaže Giurati, fašizam pokazao kakav je u praksi, u javnom djelovanju i zakonodavstvu, ističući s čuđenjem da »(...) prisustvujemo manevru koji ide za tim, da spašava ono, što je već spašeno. Onima pak, koji se za opravdanje jedne, možda nekorisne i pogibeljne akcije pozivaju na jedan paragraf Konkordata, dovikujemo, da je Sveta Stolica stipulirala Konkordat s režimom koje je posvemašniji (totalitarni) fašistički i sa korporativnom fašističkom državom.«¹⁰

Giuratijev govor i pisanje fašističkog tiska izazvali su papu Pija XI. On je ustao u obranu Katoličke akcije. U pismu koje je uputio milanskom nadbiskupu i kardinalu Schusteru osvrće se na Giuratijev govor. Papa priznaje da fašizam ima zasluga što se talijanska omladina odgaja u katoličkom duhu, međutim smatra da kompetencija i autoritet u tom odgajanju pripadaju Crkvi, a fašistički je režim dužan slijediti nauk Crkve i da pogoduje vjerskom odgoju u praksi. Papa, međutim, smatra da se u fašističkim organizacijama ne mogu provoditi vjerske dužnosti istodobno s ostalim vježbama koje se tamo provode. Nasuprot tomu, kaže papa, to može provoditi Katolička akcija jer ona omladini ne daje samo onaj minimum kršćanskog i nadnaravnog života koji se daje u školama, već joj priskrbljuje obilje duhovnog života i zbog toga je Katolička akcija ušla u odredbe konkordata.

U tijeku daljnjih događaja papa Pio XI. zauzima oštar stav u osudi progona Katoličke akcije, posebno progona Katoličkoga sveučilišnog saveza. On je 22. svibnja primio u posebnu audijenciju sudionike Savezne skupštine Talijanskoga katoličkoga sveučilišnog saveza (F.U.C.I.) s predsjednikom dr. Righettijem. Uz dr. Righettija papa je primio i predsjednicu katoličkih sveučilištarki te generalne i društvene duhovnike. Tom skupu bio je nazočan i generalni duhovnik talijanske Katoličke akcije nicejski nadbiskup mons. Pizzardo, prvi pomoćnik državnog tajnika Vatikana kardinala Paccelija. Navedeni skup raspravljao je o napadima fašističkog tiska na organizacije Katoličke akcije i mjerama koje talijanska vlada poduzima protiv organizacija katoličke omladine. Posebno su raspravljali o progonima navedenih organizacija.

Dr. Righetti je upoznao papu s teškim stanjem FUCI-ja, kojem su fašisti zabranili održavanje pokrajinskih sastanaka, pa se na Sveučilištu stječe dojam da je FUCI nekakva

⁹ »Sveti Otac odgovara Giuratiu«, *Hrvatska straža*, br. 97 od 30. IV. 1931.

¹⁰ *Isto*.

buntovna organizacija. Proglas o inkompatibilnosti da netko pripada katoličkoj sveučilišnoj organizaciji i fašističkoj sveučilišnoj organizaciji još je više pogoršao položaj FUCI-ja u njegovu radu. Oni koji su ostali u katoličkoj organizaciji isključeni su iz fašističke organizacije, a nakon toga su fašisti opustošili organizaciju FUCI-ja. Katolički studenti nisu napadani samo u Rimu već i u ostalim talijanskim sveučilištima Modeni, Romagni, Torinu, Bariju i drugdje gdje su protiv njih organizirane demonstracije. U Modeni je bila zabranjena svečana uskrсна proslava katoličkih akademičara, a u Bariju je napadnuto njihovo sjedište. Papa je oštro osudio navedene postupke fašista, tražeći od vodstva FUCI-ja da o svemu, putem tiska, upozna talijansku javnost.¹¹

Zajedno s papom u obranu Katoličke akcije stupio je i vatikanski list *Osservatore romano*. Osvrćući se na tvrdnje da je fašizam vjerski katolički orijentiran, spomenuti se list pita: Ako je fašizam katolički, kako to za sebe tvrdi, kako može dolaziti u sukob s napucima Svete Stolice? »Fašizam hoće odgajati omladinu, a fašistička 'Gioventu fascista' naučava, da treba mrziti neprijatelje, dok katolička nauka daje evanđeoski naputak: Ljubite svoje neprijatelje, činite im dobro i molite se za njih.«¹² Iz navedenoga *Osservatore romano* zaključuje da ono što fašizam naučava nije katolički nauk ni nauk otaca i da prema tome on nema ni kompetencija, ni znanja, ni sposobnosti da odgaja omladinu u katoličkom duhu.

Napadi na Katoličku akciju od kraja svibnja do početka lipnja 1931.

Nakon objave enciklike *Quadragesimo anno* (15. svibnja 1931.) započele su po cijeloj Italiji demonstracije i nasilje nad pristašama Katoličke akcije. Napadi su uslijedili u Rimu, Veneciji i drugim talijanskim gradovima. Fašisti su bili nezadovoljni papinim stavom da će Katolička akcija nastaviti rad na socijalnim pitanjima koji je započeo papa Lav XIII. U vezi s tim predsjednik vlade Benito Mussolini napisao je članak upućen fašističkoj omladini. U njemu poziva omladinu da izdrži u borbi i da se ne zavodi od spekulanta i poltrona.¹³

Snažni napadi fašističkog lista na pripadnike Katoličke akcije uslijedili su 28. svibnja 1931. u Rimu. Toga su dana započele velike antiklerikalne demonstracije koje su organizirali fašistički studenti ponukani pisanjem fašističkog lista *Il lavoro fascista* da Katolička akcija potajno priprema obaranje fašističkog režima u Italiji.

Vatikanski organ *Osservatore romano* na te tvrdnje odgovara kratkom izjavom koja glasi: »Nekoliko talijanskih listova objavilo je lažne vijesti o nedavnim sjednicama Katoličke akcije i o djelovanju ove katoličke organizacije. Svrćamo pažnju cijele javnosti na sve to, da uzmognu već sada vidjeti što se s tim hoće da postigne.«¹⁴ Dakle, Vatikan odbija optužbe da Katolička akcija želi srušiti fašistički režim, tvrdeći da se fašistički tisak služi lažnim optužbama da bi opravdao narodu svoje buduće aktivnosti protiv Katoličke akcije.

¹¹ »Sveti Otac osuđuje progone Katoličkog sveučilišnog saveza«, *Hrvatska straža*, br. 118 od 29. V. 1931.

¹² »Sv. Otac odgovara Giuratiu«, *Hrvatska straža*, br. 97 od 30. IV. 1931. i »Pred raspustom dijela talijanske Katoličke akcije«, *Hrvatska straža*, br. 122 od 2. VI. 1931.

¹³ »Sv. Otac osuđuje progone sveučilišnog saveza«, *Hrvatska straža*, br. od 24. V. 1931.

¹⁴ »Kampanja fašističke štampe protiv Katoličke akcije i Vatikana«, *Hrvatska straža*, br. 118 od 29. V. 1931., »Talijanske čete čuvaju pristup Vatikanu«, *Jutarnji list*, br. 6938 od 29. V. 1931., »Prekid između Vatikana i Italije«, *Jutarnji list*, br. 6939 od 30. V. 1931.

Osvrćući se na pisanje vatikanskoga glasila *Osservatore romano*, list *Il lavoro fascista* u sljedećem broju ponavlja ranije iznesene optužbe, navodeći da su njihova saznanja o prikrivenoj aktivnosti Katoličke akcije protiv fašističke vlasti istinita, dodajući da su čelnici Katoličke akcije svojedobno bili u redovima Talijanske pučke stranke koji su bili osvjeđeni antifašisti. Sada, u drugim okolnostima, oni koriste Katoličku akciju za rušenje fašističke vlasti. Listu *Il lavoro fascista* pridružuju se i ostali fašistički listovi tvrdnjama da se u nekim mjestima katoličke omladinske organizacije počinju suprotstavljati fašističkoj omladini. U Firenzi je tako, jedne nedjelje, skupina katoličke omladine gradom prošla na biciklima s bijelo-žutim zastavama i bijelo-žutim košuljama. List *Tribuna* poziva državnu vlast da spriječi takve pojave.¹⁵

Ubrzo zatim su po cijeloj Italiji započele demonstracije s fizičkim napadima i nasiljem. Fašisti su rušili i demolirali prostorije Katoličke akcije, napadali i zlostavljali članove Katoličke akcije u Rimu, Veneciji i drugim gradovima. Posebno su bili okrutni prema članovima Saveza talijanskih katoličkih sveučilištaraca (FUCI, *Federazione universitaria cattolica italiana*). U Rimu su napali glavni ured Katoličke akcije, porazbijali prozore u prizemlju i na prvom katu te pokušali prodrijeti u unutrašnjost zgrade, ali su ih u tome spriječili organi policije. Na Sveučilištu su studenti fašisti skinuli u jednoj dvorani sliku pape Pija XI. i spalili je, a u mnogim mjestima palili su list *Osservatore romano*. Ukratko, može se konstatirati da: »(...) fašisti u čitavoj Italiji danas bjesne protiv svega što ima dodira s katoličkom akcijom«. Članak završava ovim zaključkom: »Fašizam u svojoj biti bio je, jest i ostaje smrtni neprijatelj Katoličke akcije, jer je to jedina nefašistička organizacija u čitvoj Italiji. Fašizam uviđa, da onim časom kad Italijom zavladaju kršćanska načela provođena u život od Katoličke akcije, mora da odzvoni njemu i njegovim nekršćanskim imperijalističkim snovima«.¹⁶

Fašistički tisak protiv Katoličke akcije i Vatikana do odluke o zabrani rada Katoličke akcije

Bilo je više fašističkih listova koji su bili nositelji borbe protiv Katoličke akcije. Među njima su listovi *Il lavoro fascista*, *Il giornale d'Italia* i *Tribuna*. Njima je fašistička vlast namijenila da vode borbu protiv Katoličke akcije. List *Il lavoro fascista* i dotad se isticao objavljivanjem članaka protiv Katoličke akcije. Navedeni list bio je glasilo radikalnoga sindikalističkog krila fašističke stranke. U svojim člancima dotad taj se list isticao u napadima na Katoličku akciju, koju je optuživao da želi organizirati kršćanske radničke sindikate i time potkopati fašistički korporativni sustav, glavnu tekovinu i osnovu Mussolinijeva režima.

List *Tribuna*, prema izvještaju *Hrvatske straže* od 21. lipnja 1931., piše da Katolička akcija može biti potrebna u zemljama gdje je dopuštena sloboda političkog i kulturnog organiziranja i mišljenja. U takvim sustavima, kaže *Tribuna*, slobodno zidarstvo ugrožava položaj Crkve pa ona ima pravo da se brani pomoću svojih akcija. U fašističkoj državi,

¹⁵ »Sukobi na rimskim ulicama između fašista i katolika«, *Novo doba*, br. 122 od 28. V. 1931.

¹⁶ »Prijeti li opasnost prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Kvirinala«, *Novo doba*, br. 124 od 30. V. 1931.

kaže *Tribuna*, drukčiji je položaj Crkve. U njoj je država uzela u zaštitu Katoličku crkvu, proglasivši je narodnom i državnom, preuzela brigu za materijalno uzdržavanje klera te uvela vjeronauk u škole. Time je, kaže se, Crkvi dala položaj koji joj pripada. Zato *Tribuna* smatra da je Katolička akcija nepotrebna jer ona nema što braniti u Italiji kad je država preuzela svu brigu za javni položaj Crkve. Djelovanje takve akcije u Italiji može biti upepreno samo protiv fašizma i zbog toga fašizam mora te organizacije raspustiti.

Milanski list *Corriere della sera*, prema pisanju *Hrvatske straže* od 18. lipnja 1931., piše da fašizam nije htio zaoštriti spor na jednom sporednome političkom pitanju, a koji se izrodio u tako bučnu aferu. Talijanska vlada, kaže *Corriere della sera* želi likvidirati taj sukob, a to ne može drukčije uraditi nego da izolira taj slučaj i od njega ukloni sve što bi moglo dati povoda novim sukobima.

U isto vrijeme stupa u akciju i Mussolinijev brat Arnaldo Mussolini sa svojim listom *Il popolo*, koji je bio mnogo umjereniji od lista *Il lavoro fascista*. On je isticao da vjeruje u dobru volju za lojalno obdržavanje konkordata sa strane Vatikana, ali ipak da drži potrebnim da neki »(...) nedisciplinirani dijelovi Katoličke akcije prelaze u svom žaru Konkordatom i državnim zakonima dozvoljeni okvir za socijalnu akciju«. ¹⁷

Autor navedenog članka misli da je sve to bila taktika fašistâ u odnosu na Vatikan kako bi ga najprije pokušali napadima »neodgovornih« fašističkih krugova zastrašiti, a onda sa službene strane izjaviti spremnima za kompromis. Vatikan se tim optužbama nije dao zastrašiti pa je nastavio borbu za obranu Katoličke akcije. U vezi s navedenim list *Osservatore romano* piše da su lažne vijesti nekolicine talijanskih fašističkih listova o sjednicama Katoličke akcije kao i o njezinu djelovanju. ¹⁸ Navedena izjava vatikanskog lista ogorčila je fašistička glasila pa su nastavila s još žešćim napadima na Katoličku akciju, pišući da su njihove tvrdnje o Katoličkoj akciji istinite. U vezi s tim fašistički tisak i dalje tvrdi da su se u Katoličkoj organizaciji ugnijezdili stari protivnici fašizma – popolari te da Katolička akcija čeka zgodan momenat da realizira plan za rušenje fašizma. Spominjući da je Mussolini već prije Lateranskog ugovora izmijenio talijansku vjersku politiku, talijanski fašistički tisak ističe da kad Katolička akcija nije mogla »(...) korteškim trikovima prevariti fašizam sada kuša bez daljnjeg jurišati na fašističku državu«. ¹⁹ Iz izvještaja talijanskog tiska vidljivo je da se kraljevska obitelj zalaže da se spor riješi sporazumom. Tom sporazumu najviše smeta Mussolini, koji se još nije otvoreno izjasnio o samom sporu, pa se njegove prave namjere ne znaju, iako se pouzdano zna da je kampanju protiv Katoličke akcije odobrio. Ne zna se je li Mussolini tim napadima mislio ozbiljno ući u borbu s Katoličkom akcijom ili je njome želio zastrašiti Vatikan i učiniti ga sklonijim za kakve druge koncesije.

U raspravama oko djelatnosti Katoličke akcije, papa Pio XI. stalno je isticao da ima povjerenje u rad Katoličke akcije i da njezina djelatnost ne može biti nikako u opreci s državnim poretkom. Takav zaključak donosi na osnovi tvrdnje fašista da on želi provoditi integralni katolički društveni i kulturni program u javnom životu. Papa zaključuje da su, prema tome, ciljevi talijanskih državnih vlasti i Katoličke akcije isti, dakle provođanje

¹⁷ »Kampanja fašističke štampe protiv Katoličke akcije i Vatikana«, *Hrvatska straža*, br. 118 od 29. V. 1931.

¹⁸ »Talijanske čete čuvaju pristup Vatikenu – Velike antiklerikalne demonstracije fašističkih studenata«, *Jutarnji list*, br. 6938 od 29. V. 1931.

¹⁹ *Isto*.

katoličkih načela. S obzirom na navedeno, papa misli da su napadi fašističkog tiska na Katoličku akciju neopravdani. Stav Svetoga Oca nije zadovoljio fašiste, što se moglo i očekivati, jer oni za sebe traže isključiv monopol organiziranja omladine pa Katoličku akciju žele usmjeriti isključivo na vjersko prosvjeđivanje, osporavajući joj pravo bavljenja socijalnim pitanjima, što je već odavno utvrđeno u spomenutoj enciklici pape Lava XIII. *Rerum novarum*, u kojoj stoji da Crkva ima dužnost i pravo aktivno sudjelovati u rješavanju socijalnog pitanja vjernika.

List *Il lavoro fascista* u broju od 27. svibnja 1931. objavio je članak o radu Katoličke akcije. U njemu otvoreno optužuje tu organizaciju da teži srušiti fašistički režim. Ujedno se napada i njezin glavni duhovnik mons. Pizzardo, zamjenik vatikanskoga državnog tajnika kardinala Paccelija, da se izravno zalaže za taj program. Dakle, navedeni fašistički list izravno optužuje vrh Vatikana da je upleten u rušenje fašističkog režima u Italiji. Na te tvrdnje oglasio se list *Nieuwe Rotterdamische Courant* i neki drugi strani listovi, koji su takve vijesti ocijenili »primitivnom falsifikatorskom provokacijom«.²⁰ *Il lavoro fascista* tvrdi također da se Vrhovno vijeće Talijanskoga omladinskog saveza okupilo 16. i 17. travnja 1931., kada je ustanovljeno da se unutar saveza neprekidno osnivaju nove sekcije pa ih sada u Savezu ima više od 140.000, uz 160.000 koji su voljni upisati se. Uz navedeno isti list tvrdi da su tajnik toskanskih organizacija Saveza Calvelli i odvjetnik Traglie, podržani od toskanskih, lombardijskih i venecijanskih organizacija, tražili izravnu akciju protiv fašizma, dok je glavni urednik lista *Osservatore romano*, referirajući o katoličkom tisku, izjavio kako neće dugo proći a u Italiji će opet biti bar četiri vrlo jaka katolička dnevnika.²¹ Bile su to teške optužbe protiv Katoličke akcije, koje su fašisti smatrali izravnom prijetnjom postojećem poretku. One su izazvale mnoge incidente u Rimu i ostalim dijelovima Italije gdje su omladinci fašisti nastavili s napadima na organizacije Katoličke akcije. Napadali su sjemeništa i sjedišta Katoličke akcije. Napadnuta je i zgrada katoličkog društva »San Gioachimo«, a do nereda je došlo u Milanu, Veneciji, Torinu i drugdje. Demonstranti su uzvikivali protiv pape, a na sveučilištima je došlo do napada na katoličke studente. Na više mjesta u Rimu spriječena je prodaja lista *Osservatore romano*, a na više mjesta demonstranti su i spaljivali te novine. Zanimljivo je spomenuti da dok omladinske fašističke organizacije i fašistički tisak buče protiv Katoličke akcije, nijedan stariji istaknutiji prvak fašističke stranke nije zauzeo javno stav u tom sukobu. Posebno upada u oči potpuna rezerviranost dvorskih krugova u ovom pitanju. Za zaključiti je da je Mussolinijev nagli preokret zatekao ne samo talijansku javnost već i vodeće krugove fašističkog pokreta.

Žestoki napadi fašističkog tiska na Katoličku akciju trajali su sve dok nije zabranjen rad njezinih omladinskih organizacija. *Il lavoro fascista*, koji je imao zadaću da predvodi novinsku kampanju protiv Katoličke akcije i da iznese optužbe o antifašističkom radu katoličkih organizacija kako bi se opravdalo njihovo raspuštanje po nalogu vlade, obustavio je novinsku polemiku kad je to provedeno, što je bila ujedno opomena i ostalim fašističkim listovima da prestanu s napadima kako bi se bez buke ta fašistička akcija privela kraju. Što se poslije toga događalo, fašistički listovi nisu obavještavali, a niti su demantirali ono što

²⁰ »Kampanja fašističke štampe protiv Katoličke akcije i Vatikana«, *Hrvatska straža*, br. 118 od 28. V. 1931.

²¹ *Isto*.

je vatikanski organ *Osservatore romano* objavljivao. Navedeni je list u to vrijeme opširno donosio vijesti o ispadima fašista protiv vođa i pristaša katoličkog pokreta. Veliki crkveni blagdan Tijelovo bio je fašistima izlika za njihove manifestacije. Pritom su okupirali crkve, a služba Božja u crkvama provodila se pod fašističkom kontrolom. Fašisti su zbog zabrane javnih crkvenih obreda na Tijelovo napadali papu i predbacivali mu da je zabranio održavanje tradicionalnih procesija na Tijelovo, a da to nije učinio za bivše vlasti u kojoj su bili slobodni zidari. Iako su procesije bile zabranjene, fašisti su u crkvama manifestirali svoje vjerske osjećaje, prisustvovali su službi Božjoj, a zatim su u povorkama krenuli po ulicama talijanskih gradova. U tim povorkama nalazio se velik broj djece i omladine. Tim nastupima fašisti su vodstvu Katoličke crkve htjeli dokazati da ih država odgaja u pravome katoličkom duhu.

Zabrana rada katoličkim omladinskim organizacijama

Prvu vijest o ukidanju katoličkih omladinskih organizacija koje su djelovale unutar Katoličke akcije u nas donosi list *Novo doba* od 2. lipnja 1931. Taj list prenosi vijest koju je donijela talijanska agencija »Stefani«. U njoj se navodi da je vlada donijela naredbu o raspuštanju svih omladinskih udruženja koja nisu u vezi s nacionalnom fašističkom strankom ili koja ne pripadaju nacionalnoj organizaciji Balila. Nakon tih vijesti papa je sazvao kuriju kardinala. Na tom sastanku papa je izrazio žalost zbog smetnja koje se prave Katoličkoj akciji, obustavivši sve crkvene procesije i manifestacije. Kurija kardinala ocijenila je da su ti postupci fašističke vlade suprotni odredbama Lateranskog ugovora, posebno konkordata. Većina dnevnih listova tu je vijest u Hrvatskoj donijela 3. lipnja 1931. Tako *Hrvatska straža* od 3. lipnja 1931. piše da su 1. lipnja, prema nalogu vlade, u Italiji raspuštena omladinska društva Katoličke akcije, jedino još nije raspušten Savez katoličkih sveučilištaraca. Uz navedeno, splitsko *Novo doba* od 10. lipnja piše da su raspuštene sve organizacije katoličkih žena i djevojaka čija su društva postojala u svim mjestima Italije. Društvima je, kaže se u izvještaju, konfiscirana i imovina. Prije raspuštanja navedenih društava, *Hrvatska straža* od 2. lipnja piše da vladini krugovi usvajaju optužbe listova *Il lavoro fascista* protiv Katoličke akcije. *Hrvatska straža* također izvještava svoje čitatelje da su napadi fašista na Katoličku akciju bili priprema za stvaranje raspoloženja širokih fašističkih slojeva za raspust katoličkih omladinskih organizacija učlanjenih u Katoličku akciju, a da *Osservatore romano* svakog dana piše o izgredima fašista, međutim kaže se da talijanska vlast ništa ne poduzima da ti napadi prestanu.²² *Osservatore romano* piše da je korak talijanske vlade iznenadio vatikanske krugove, pogotovo zato jer su prije nekoliko dana počeli diplomatski pregovori za rješavanje spora, a sada su prekinuti. Navedeni list piše da je Vatikan bio spreman pregovarati s talijanskom vladom kako bi se uspostavili snošljiviji odnosi. No, stoji u listu, talijanska je vlada svojim postupkom pokazala da to ne želi. Vatikan sa svoje strane nema nikakvog razloga da bude prema talijanskoj vladi

²² *Hrvatska straža* u broju 122 od 2. VI. 1931., u članku »Pred raspuštanjem dijelova talijanske Katoličke akcije«, u podnaslovima ističe da se spor sve više zaoštrava, da vladini krugovi usvajaju optužbe iznesene u fašističkome tisku te da se riječi optužbe »stavljaju u usta vatikanskom državnom podtajniku i glavnom duhovniku talijanske Katoličke akcije mons. Pizzardu, a koje su iskrivljene«.

obzirniji, pa će učiniti sve da zaštiti svoje interese i pravo. Navedenu konstataciju izjavio je i papa na prijemu pitomaca salezijanskog zavoda, istaknuvši da će radije dati da mu oduzmu život nego da šuti. »Ništa ne može da me spriječi da dignem svoj glas i da kažem cijelom svijetu što radi rimski režim.«²³ Treba znati da je taj režim napao baš ono što je papi najdraže, a to je Katolička akcija. Predsjednik Katoličke akcije Pizzardo objavio je u spomenutom listu izjavu da Katolička akcija nije imala nikakvih političkih ciljeva i da je fašisti krivo predstavljaju kao maskiranu obnovu nekadašnje klerikalne stranke. Katolička akcija htjela je, naprotiv, kaže predsjednik, da upravo u najtješnjim vezama s fašistima odgaja katoličku omladinu.

Papa je zbog raspusta omladinskih organizacija Katoličke akcije talijanskoj vladi uputio diplomatsku notu u kojoj se poziva na konkordat, koji je sastavni dio Lateranskog ugovora. U noti papa moli objašnjenje za donošenje takve odluke s obzirom na provokacije koje fašističke organizacije provode nad organizacijama Katoličke akcije. U vezi s tim *Osservatore romano* objavljuje papinu odluku kojom nalaže svećenicima da preuzmu vodstvo i nadzor nad Katoličkom akcijom i da se ravnaju u skladu s odredbama Svete Stolice. Time je papa katolička društva stvarno proglasio sastavnim dijelom Katoličke crkve. Izvještavajući čitatelje o sukobu između Vatikana i talijanske vlade, *Novo doba* donosi članak pod naslovom »Prekid pregovora između Vatikana i Kvirinala«. U njemu se najavljuje prekid diplomatskih odnosa između Vatikana i Italije kao i vijest da se u fašističkim krugovima opaža nervoza, iako fašisti putem svoga tiska stalno naglašavaju da talijanska vlada neće popustiti pred vatikanskim prijetnjama.²⁴

Pišući o raspustu katoličkih omladinskih organizacija, *Hrvatska straža* u broju od 3. lipnja 1931. navodi izjavu predsjednika Centralnog odbora Katoličke akcije Ciriacia. On je novinarima izjavio da je Katolička akcija čista vjerska organizacija koja se po svome statutu i po svome cilju ne može uplitati u dnevnu politiku. U njoj mogu biti i fašisti koji prihvaćaju njezin program. Ciriacci odlučno otklanja tvrdnju da pod otkriljem Katoličke akcije članovi bivše Talijanske pučke stranke najstoje uskrsnuti svoju stranku te da Katolička akcija ne može biti proturežimska jer se ona ne bavi politikom i jer se drži direktiva crkvenih vlasti i odredaba konkordata.

Kad su katoličke omladinske organizacije zabranjene, fašistički je tisak pisao da je tim raspustom razotkrivena hipokrizija ostataka bivše Katoličke pučke stranke i tako joj onemogućeno da rovari protiv fašizma i ugrožava integritet države.

Sastanak fašističkog Direktorija

Dana 3. lipnja 1931. sastao se Direktorij fašističke stranke pod predsjedanjem Mussolinija. Zadatak sastanka bio je zauzimanje stavova u sukobu sa Svetom Stolicom zbog tiskanih napada na članove i organizacije Katoličke akcije, zbog uvreda Svetog Oca i zbog raspusta omladinskog saveza Katoličke akcije. U vezi s navedenim Direktorij je donio rezoluciju

²³ »Raspust katoličkih omladinskih organizacija«, *Hrvatska straža*, br. 123 od 3. VI. 1931. U članku se navode riječi pape Pia XI. koji je rekao: »Prisustvujemo prvoj manifestaciji plodova odgoja, koji su u suprotnosti s kršćanskim odgojem već zato jer taj odgoj (tj. fašistički) propovijeda mržnju, nepoštivanje i nasilje.«

²⁴ »Napetost u Italiji ne popušta«, *Hrvatska straža*, br. 134 od 14. VI. 1931.

u kojoj naglašava svoje poštovanje prema katoličkoj vjeri i njezinu vrhovnom poglavaru kao i njezinim službenicima i hramovima. No odlučno je stao na stajalište da »(...) neće podnositi da bilo pod kojim barjakom, starim ili novim, nađe utočišta i zaštitu preostali i do sada pošteđeni antifašizam. Stoga se naređuje upravnicima devet hiljada fašija u Italiji, da svoj rad udese po ovim uputama...«.²⁵ Neslužbeno su se nakon te odluke Direktorija lansirale vijesti da bi on opozvao zabranu rada katoličkim omladinskim organizacijama uz uvjet da se iz svih vodećih mjesta isključe svi oni koji su u svoje vrijeme pripadali Talijanskoj pučkoj stranci, a vrhovno vodstvo Katoličke akcije da bude pod vodstvom dijecezanskih biskupa.

U vezi s navedenim Vatikan nije poduzimao nikakve aktivnosti, znajući da bi time fašistički krugovi širili vijesti kako je priznao da su članovi Katoličke akcije i njezino vodstvo zaista surađivali s antifašistima. Vatikan je bio i protiv da se mijenja statutarna struktura Katoličke akcije.

Nakon sastanka Direktorija tiskana je brošura koju je napisao urednik bivšega fašističkog lista *Impera Settimelli*, pod naslovom »Svećenici polaganije«. U njoj se otvoreno polemizira sa svetim ocem nakon što je uputio pismo milanskom kardinalu Schusteru kao odgovor glavnom tajniku fašističke stranke Giuratiju, koji je u Milanu napao Katoličku akciju. U brošuri se Settimelli hvali da je prvi nakon Lateranskih ugovora započeo kampanju protiv neoklerikalizma, kojemu nije suprotstavio stari masonski antiklerikalizam, nego fašistički aklerikalizam, osporavajući Crkvi da ima monopol nad odgojem talijanske omladine jer to talijanska država ne može dopustiti, budući da ona želi odgojiti omladinu za ratovanje i osvajanje. Settimelli oštro napada isusovce, kojima se ujedno i prijeti da će fašisti s njima obračunati »krili se oni bilo gdje«. Settimellijeva knjižica puna je mržnje prema katolicizmu. U njoj se papa Pio XI. naziva imenom Achille Ratti, koji je nazvan talijanskim renegatom i običnim lopovom koji »maskiran kao glava svih katolika« otvoreno radi protiv fašizma na profanom i pokušava stvoriti koaliciju svih antifašista u svijetu. U brošuri se papi prijeti i traži da ga treba osuditi i zatvoriti, a da za to ostvariti ne treba neka velika snaga; dovoljna je, kaže se, »jedna legija crnih košulja«.²⁶

Papa u obrani Katoličke akcije

Nakon navedenih fašističkih izjava i zabrane rada omladinskim organizacijama Katoličke akcije papa reagira govorom pred izaslanicima rimskoga misijskog kluba rekavši da raspust omladinskih organizacija nije proveden bez incidenta, kako to tvrdi fašistički tisak. Incidenata je bilo, što dokazuju demonstracije, pogrde, sekvestiranja i vandalizam što su fašisti počinili katoličkim omladinskim organizacijama. Izgreda je, kaže papa, bilo ne samo na tlu države Italije već i na prostoru koji po Lateranskim ugovorima uživa eksteritorijalnost. Papa drži da je naredbama o zabrani rada katoličkih omladinskih organiza-

²⁵ »Mussolini hoće častan mir«, *Hrvatska straža*, br. 125 od 6. VI. 1931. U podnaslovima se ističu konstatacije da fašisti traže izmjenu pravila Katoličke akcije i da je njihov tisak izrazito antiklerikaln.

²⁶ *Isto*. U brošuri se navodi da će papa Pio XI. doći pred sud jer je učinio zločin činjenicom da se drznuo »kao poglavica katolika združiti sve ono što je protiv fašizma«. Ujedno se navodi velika uvreda papi »da je običan lopov«. Autori brošure traže od Mussolinija da otkaže konkordat.

cija povrijeđen ne samo konkordat i crkveno pravo već i pravo pojedinca da se udružuje. Fašisti, navodi papa, »hoće monopolizirati čak i religiozni odgoj, a odgajaju ne samo za mržnju, nasilje već i za irivolitet«. ²⁷

Hrvatska straža u broju od 3. lipnja 1931. donosi papinu izjavu koju je dao prilikom audiencije s pitomcima salezijanskog zavoda. Ukidanje omladinskih katoličkih organizacija papa je ocijenio velikim nasiljem nad najodličnijom organizacijom Katoličke akcije koja mu je, kaže, »najviše na srcu«. Papa je ujedno rekao da ima pravo i dužnost pozivati se na konkordat te da ga ništa ne može spriječiti da digne svoj glas protiv tog nasilja. Od njega se, kaže papa, može tražiti život, ali ne i šutnja. Za odgoj koji se provodi u fašističkim omladinskim organizacijama papa je rekao da »prisustvuje prvoj manifestaciji plodova odgoja koji je u suprotnosti s katoličkim odgojem«.

Na pitanje zašto je Mussolini raspustio katoličke omladinske organizacije, kolumničar *Hrvatske straže* u članku »Ponovno zaoštrenje rimskog spora« navodi da je pravi razlog u tome što su fašisti bili uznemireni zbog jačanja organizacija katoličke omladine i njihova širenja diljem Italije, čemu se Mussolini nije nadao. Shvativši da je duh u kojem se katolička omladina odgaja drukčiji od fašističkog odgoja te da bi tako odgojena omladina mogla jednog dana biti pogibeljna fašizmu, on se, kaže *Hrvatska straža*, odlučio na zabranu rada katoličkih omladinskih organizacija. Komentator ujedno navodi da je Mussolini bio spreman na mnoge ustupke Vatikanu samo da pristane da se cjelokupna talijanska omladina odgaja u fašističkim organizacijama. Uz navedeno, Mussolini je uvidio da je Crkva svojim utjecajem prodirala u fašističke organizacije, a da fašizam nije uspio ući u Katoličku akciju, budući da je Crkva sačuvala svoje omladinske organizacije. Po mišljenju komentatora to je bio također jedan od razloga zabrane rada katoličkih omladinskih organizacija. ²⁸

Na već spomenutom sastanku s kardinalima papa je pročitao izvještaj o posljednjim događajima. Najprije je referirao kardinalima o ispadima protiv Crkve, njezinih institucija i udruženja te o progonu katoličkih omladinskih udruženja i njihovu raspuštanju. Na kraju je kardinale upoznao s diplomatskim koracima koji su poduzeti kod talijanske vlade. Na tom sastanku papa je izrazio svoju žalost zbog smetnji koji talijanska fašistička vlast pravi Katoličkoj akciji, dok su kardinali izrazili vjernost Svetoj Stolici. Da vjernicima pokaže svoje nezadovoljstvo zbog postupaka talijanske vlade, papa je obustavio sve crkvene povorke i crkvene manifestacije na javnim mjestima. Tako su bile obustavljene tjelovske procesije i svečanosti u povodu 700. godišnjice smrti sv. Ante. ²⁹

Prigodom 700. godišnjice smrti sv. Ante Padovanskog trebala se u Padovi organizirati jubilarna proslava. Tu je proslavu Sveta Stolica zabranila. Zabranjene su bile sve proslave izvan crkve, u prvom redu procesije, kako bi se vanjskim načinom pokazalo da su odnosi između države i Crkve u Italiji, zbog raspusta organizacija Katoličke akcije i izgreda fašista protiv svećenika i katoličkih društava u Italiji poremećeni. Tom obustavom Pio XI. izrazio je žalost Crkve kojoj se nanose nepravde i nad kojom se provodi

²⁷ *Isto*. Izvjestitelj iz Rima svoj prilog zaključuje konstatacijom: »Sudeći po vrlo odrešitom i energičnom držanju sv. Oca nema govora o kakvom popuštanju Svete Stolice u ovom sporu. Mussoliniju neće preostati drugo nego da i on pođe u Canossu.«

²⁸ *Hrvatska straža*, br. 126 od 7. VI. 1931.

²⁹ »Raspust katoličkih omladinskih organizacija u Italiji«, *Hrvatska straža*, br. 123 od 3. VI. 1931.

nasilje. Fašisti su pokušali izigrati tu zabranu buneći narod protiv pape i pokušavajući ipak organizirati procesiju po mjestu noseći lik sv. Ante. Jedan francuski list, u povodu zabrane proslave smrti sv. Ante, piše da će ta zabrana nanijeti veliku financijsku štetu talijanskoj vladi zbog nedolaska velikog broja hodočasnika, od kojih je dosad imala velike koristi.³⁰

Papa je bio odlučan i nije popuštao zahtjevima fašista. U oštrim govorima protiv fašizma osuđivao ga je za nekršćanski duh koji širi na talijansku omladinu. Upravo zbog toga nekršćanskog duha papa nije htio fašizmu prepustiti odgoj omladine.

Talijanski fašisti nisu popuštali u svojim namjerama, a nije popuštao ni Vatikan. Odnosi su se u prvoj polovini lipnja još više zaoštrili pa je tisak svakog dana donosio vijesti da se Vatikan i Italija nalaze pred prekidom diplomatskih odnosa i otkazivanjem Lateranskih ugovora. Papa je katoličku akciju smatrao vrlo važnom organizacijom, jednom od najvažnijih modernih pastoralnih sredstava, zato ju je čvrsto i odlučno branio.

Sredinom lipnja 1931. godine papa je, prema izvješću agencije »Reuter« iz Londona primio članove udruženja »Propaganda fide«. Prilikom audijencije održao je govor u kojem je, uz ostalo, naglasio da nisu samo Meksiko, Španjolska i sovjetska Rusija države u kojima se progona Crkva, već da se u posljednje vrijeme Crkva progona i u Italiji.³¹

Papina enciklika *Non abbiamo bisogno...* (Nije bilo potrebno...)

Kad je odgovor talijanske vlade na vatikansku notu glede progona Katoličke akcije u Italiji bio negativan, papa Pio XI. odlučio se da spor s talijanskom vladom iznese pred sud čitavoga kršćanskog svijeta u obliku enciklike. Kako se predviđalo da bi *Osservatore romano* (koji se tiska u Vatikanu) mogao biti u Italiji zaplijenjen zbog te enciklike (poslanice), a također da bi talijanske vlasti mogle ometati upućivanje lista u inozemstvo, enciklika je prije objave u listu *Osservatore romano* posebnim kuririma dostavljena apostolskom nunciju mons. Maglioneu u Pariz, odakle je predana tisku i tako odasлана po čitavom svijetu. Treba reći da je ova papina enciklika bila u Italiji zabranjena. O toj zabrani *Jadranska pošta* u broju od 7. srpnja 1931. piše: »Posljednja papina enciklika u kojoj se oštro polemše sa fašističkom vladom i pobija fašistička teza da samo država ima pravo na vaspitanje omladine, nije u Italiji objavljena. Fašisti su obzirom na to da su u ovoj enciklici nabrojani ispadi, koje su fašisti izvršili protiv katoličkih organizacija u Italiji, spriječili da se ova enciklika dostavi biskupima i svećenstvu u Italiji.«

Papa je encikliku napisao 29. lipnja 1931., a *Osservatore romano* ju je objavio kasnije, 4. srpnja 1931. Većina europskog tiska vijest o enciklici objavila je 4. srpnja 1931. Naš je tisak komentare o njezinu donošenju objavio s jednim danom zakašnjenja 5. srpnja 1931. Enciklika ima sljedeće dijelove (odsjeke): *Dužnost bratske zahvalnosti za sve učenike*, *Dužnost obrane istine i pravednosti*, *Zaključci* i *Brige i nade za budućnost*.

³⁰ »Proslava sv. Ante u Padovi«, *Hrvatska straža*.

³¹ »Papa o proganjanju crkve u Italiji«, *Jadranska pošta*, od 22. VI. 1932.; »Drmaju se temelji lateranskih ugovora«, *Hrvatska straža*, br. 144 od 28. VI. 1931.

Na početku enciklike papa upozorava na događaje koji su se zbili u Italiji, a koji su prozrokovali spor talijanske vlade s Vatikanom i papom. O tom sukobu kaže se da se »pokušalo smrtno pogoditi ono, što je našem srcu kao Ocu i Pastiru duša, bilo i uvijek će biti najdraže, a možemo i doista moramo dodati, da nas je još pogodio i način, kojim se to htjelo postići«.³²

Sveti Otac obrazlaže svoju encikliku pozivom bratske zahvalnosti, dužnošću obrane istine i pravednosti. Papa također u enciklici razlaže zaključke i misli koje mu nameću događaji, a također govori i o svojim brigama i nadama za budućnost. Papa ističe da mu utjehu i zadovoljstvo čini to što vidi Katoličku akciju svih zemalja okupljenu oko svoga zajedničkog Oca, jedinstvenu u izražajima neugodnog iznenađenja, jer vide progonjenu i pritiskanu Katoličku akciju, koja u Italiji i u drugim dijelovima svijeta neće ništa drugo da bude nego udio i suradnja laikata u hijerarhijskom apostolatu.

U odsjeku enciklike *Dužnost obrane istine i pravednosti* papa navodi svoje prosvjede protiv kampanje koju je poduzela fašistička vlast protiv Katoličke akcije. Kampanja je, kaže papa, lažna i puna neopravdanih optužaba, a prethodila je raspustu omladinskih i đlačkih udruženja Katoličke akcije. O tome papa kaže: »Koje surovosti i nasilja sve do udaraca i krvi, koje nepoštivanje u štampi, govorenim riječima i činima protiv stvari i osoba ne isključivši ni moje, su prethodile, pratile i slijedovale izvađanju ovih nepredviđenih policijskih mjerila.«³³ Papa kaže da su glavne izmišljotine, laži i klevete stranačkog tiska bile skupljene u neslužbenoj opremi nazvanoj *poruci*. Za tu *poruku* papa kaže da je tendenciozno sastavljena i protivna istini i pravdi, prema Svetoj Stolici, prema Katoličkoj akciji Italije i prema teško pogođenim udruženjima.

Papa *poruku* naziva lakomislenom i bestidnom. U enciklici papa spočitava fašistima da su objavili javnosti krivu poruku i da je Crkva navodno uspostavila socijalizam i slobodno zidarstvo. Naprotiv, kaže papa, fašističko veličanje države protivi se svetim pravima obitelji i Crkve. U enciklici se navodi da je sa stajališta Crkve nedopustiva fašistička zakletva i da bi barem u nju trebalo umetnuti obveze obrane prava, Boga i Crkve. Papa se u enciklici oštro suprotstavlja stajalištu fašističke vlade da jedino država ima pravo na odgoj omladine. Naprotiv, papa misli da na to ima pravo i Crkva. Enciklika oštro polemizira s fašističkom vladom i pobija fašističke tvrdnje o navodnome političkom djelovanju Katoličke akcije i katoličkih organizacija da rade protiv vlade i fašizma kao sustava vlasti. Kada je riječ o tome, treba istaknuti da enciklika ne napada fašizam kao politički sustav, već samo ono što je protivno nauku Crkve. Enciklika nabroja sve napade koje su fašisti u svibnju i lipnju 1931. poduzimali protiv katoličkih organizacija u Italiji. Enciklika navodi i postupke policije protiv Katoličke akcije, kao i nasilja protiv pojedinih ličnosti navedene organizacije. Također oštro odbija neslužbenu *Poruku* talijanske vlade kao i tužbu Svete Stolice, nazivajući *Poruku* »frivolnom« i bestidnom. Enciklika ujedno odbija tužbe fašista da članovi

³² »Enciklika Sv. Oca Pija XI. o progonima katoličke akcije u Italiji«, *Katolički list*, br. 28 od 9. VII. 1931.; »Enciklika Sv. Oca o progonima Katoličke akcije« i »Veliki odjek zadnje Papine enciklike«, *Hrvatska straža*, br. 150 od 7. VII. 1931.; »Papina enciklika zabranjena u Italiji«, *Jadranska pošta*, br. 154 od 7. VII. 1931.

³³ »Zašto je papina enciklika objavljena prije u inozemstvu«, *Novo doba*, br. 157 od 8. VII. 1931.; »Enciklika Sv. Oca Pija XI o progonu Katoličke akcije u Italiji«, *Katolički list*, br. 28 od 9. VII. 1931.; »Objava papinske enciklike protiv fašizma«, *Jutarnji list*, br. 6975 od 5. VII. 1931.; »Nova papina enciklika«, *Jutarnji list*, br. 6977 od 7. VI. 1931.

Katoličke akcije djeluju politički i da je njihova djelatnost protufašistička, dodajući da je osnovni zakon te organizacije ustezanje od politike.

Enciklika dalje navodi da se u Italiji razvio pravi i istinski progon onoga što je Crkvi i papi najdragocjenije i najdraže, progon protiv slobode i prava koja pripadaju dušama i posebno mladim dušama, koje su Crkvi posebno preporučene od njezina »božanskog Tvorca i Spasitelja«. Papa dalje upozorava na već izrečene izjave da se Katolička akcija ne bavi politikom i da se nalazi iznad te politike, a što se tiče sudjelovanja mjesnih vođa bivše Talijanske pučke stranke, u organizacijama Katoličke akcije ima ih vrlo malo.

Enciklika pobija i tvrdnje da su katolički omladinci bili opasnost za sigurnost države, tvrdeći da se ni u jednoj državi svijeta nije tako neprijateljski postupalo i progonilo Katoličku akciju kao u Italiji, posebno u Rimu. U odsjeku *Zaključci* papa kaže: »Što se zapravo htjelo, to je, da se otrgne od Crkve sva omladina. Namjera je da se protiv najsvetijih i nepovredivih prava duše i Crkve, mladež od najranije dobi sve do zrele dobi monopolizira za punu i isključivu korist jedne stranke, jednog režima, na temelju ideologije, koja se očito pretvara u pravo i istinsko obožavanje države u poganskom smislu, koje stoji u potpunoj suprotnosti koliko s prirodnim pravima obitelji kao i nadnaravnim pravima Crkve. Vjerska obuka u školama i prisustvo duhovnika u ovakovim okolnostima nije sav uzgoj. Ne može se složiti s naukom Crkve, tvrdnja da se Crkva mora ograničiti na vanjske obrede vjere, a sav ostali uzgoj da pripada državi. Zadnji događaji pokazuju doista štete koje je ova formula izvela u mladeži povučenoj prema nasilju i mržnji. Zato je neopravdan i sa imenom katolika nespojiv zahtjev, kad obični vjernici dolaze te hoće da pouče Crkvu i njezinu glavu, što je dovoljno za kršćanski uzgoj. Shvaćanje države po kojem je mlada generacija u svemu predana državi, nespojivo je s katoličkim naukom i naravnim pravom obitelji.«³⁴

U zadnjem odsjeku enciklike, *Brige i nade za budućnost*, papa kaže da on ne namjerava osuditi fašističku stranku kao takvu, već samo ono što je u njezinu programu i praksi suprotno katoličkom nauku. Vjeruje da time koristi i samoj stranci, jer kakva korist može biti za jednu stranku u katoličkoj zemlji kakva je Italija da se drži ideja, načela i prakse koji su u suprotnosti s katoličkom savjesti? Ukratko rečeno, u enciklici papa opovrgava fašističke neistine o talijanskoj Katoličkoj akciji, osuđuje pogansko fašističko obožavanje države i protivi se da fašizam dobije monopol nad odgojem omladine.

Ukratko rečeno, kako kaže Eamon Duffy u knjizi *Sveci i grešnici*, papina enciklika osuđuje šikaniranje katoličkih organizacija te brani Katoličku akciju od fašističkih optužbi da je ona paravan zabranjenoj Talijanskoj pučkoj stranci te da je dakle katolička politička opozicija pod drugim imenom. Papa je u svojoj enciklici općenito napao i fašističku idolatriju, »pogansko veličanje države«, kao i fašističku prisegu, za koju kaže da se protivi Božjem zakonu. Treba ipak reći da papa Pio XI. enciklikom ne zahtijeva da Italija odbaci fašizam, već ga je samo htio opomenuti da prestane napadati crkvena društva.³⁵

U povodu izlaska iz tiska ove enciklike vatikanski list *Osservatore romano* prosvjeduje protiv činjenice da se u posljednje vrijeme na svim sastancima fašističkih organizacija »(...) provodi haranga protiv Katoličke akcije« te da »vođe raznih fašističkih organizacija

³⁴ *Isto.*

³⁵ E. DUFFY, *nav. dj.*, str. 258.

svakom prilikom održavaju govore u kojima se obaraju na Katoličku akciju i pri tome osuđuju Vatikan.³⁶ Navedeni list konstatira de se Vatikan u svojim postupcima drži odredaba konkordata u kojem mu se priznaje puna kontrola u djelovanju Katoličke akcije. Papa kao vrhovni poglavar Katoličke crkve odbacuje u enciklici tvrdnje fašista da se Katolička akcija podvrgne kontroli fašističkih vlasti kao i to da sva pitanja koje se tiču te organizacije rješavaju talijanske vlasti.

Reakcija fašističkog tiska na papinu encikliku

Objavljivanje enciklike *Non abbiamo bisogno* izazvala je u Italiju vrlo oštre napade fašističkih listova, posebno *Giornale d'Italia*, *Il lavoro fascista* i *Tribuna*. Naš tisak pomno prati te napade objavljujući ih redovito na svojim stranicama. Do objavljivanja enciklike fašistički tisak napadao je Katoličku akciju, a od njezina objavljivanja i nju i papu. Tako list *Giornale d'Italia* piše: »Duboko smo ožalošćeni i ogorčeni što moramo upozoriti na jedan novi i vrlo oštar istup pape, koji je u posljednje vrijeme uzeo čudnovato držanje prema talijanskoj vladi, što ne samo iznenađuje nego i ožalošćuje svakog dobrog Talijana.« Novinar navedenog lista posebno smeta način objavljivanja enciklike, posebno prigovara zašto enciklika nije objavljena kad je potpisana, već šest dana kasnije, i zašto je list *Osservatore romano* tiskan ranije nego obično. Naime, tekst enciklike htio se objaviti i u Italiji, a izdavač se bojao zapljene lista. Zato je *Osservatore romano* u subotu 4. srpnja izišao ranije da izbjegne zapljenu.³⁷

Giornale d'Italia čudi se papi i Vatikanu što su objavili encikliku dok se vode pregovori između Vatikana i talijanske vlade, a još nisu završili. Pisac članka smatra da je to »nečuven postupak koji nema primjera u diplomatskim analima« da jedan suveren, i to jedan veliki suveren u času kad s drugom državom pregovara o nekom spornom pitanju, upućuje cijelom svijetu uzbudljiv apel u kojem osuđuje i optužuje državu s kojom pregovara. *Giornale d'Italia* također navodi da fašiste ogorčava stav Vatikana da sitnim i kratkovidnim polemikama kompromitira postojeći spor te da je netočna vatikanska teza kako Crkvi pripada pravo na odgoj omladine. U tome vatikanskom nastojanju fašistički tisak vidi da je Katolička akcija u svom djelovanju imala političke ciljeve. Objavljivanje enciklike, po mišljenju navedenog lista, želja je Vatikana da cijeli svijet sazna da je u Italiji Crkva progonjena i da su Kristovu namjesniku na zemlji učinjene nepravde od predstavnika režima koji je prije dvije godine zaključio s Vatikanom Lateranske ugovore u kojima se nalazi i konkordat.³⁸

Očito je da je objavljivanje enciklike jako pogodilo fašističku vlast te zato *Giornale d'Italia* negira navedeno. Pokušava dokazati da je Katolička akcija spremala urotu protiv fašističkog režima i fašističke države te da je time dala povoda fašističkoj vladi da zatvori

³⁶ »Povodom zaoštavanja odnosa između Vatikana i Kvirinala«, *Hrvatska straža*, br. 134 od 11. VII. 1931.

³⁷ Naš je tisak objavio veliki broj članaka o enciklici kojom osuđuje fašizam. Nabrojiti ćemo samo neke naslove: »Veliki dojam papine enciklike u Italiji i inozemstvu«, *Hrvatska straža*, br. 152 od 8. VII. 1931.; »Vatikan i talijanska emigracija spremali su ustanak u Italiji«, *Novo doba*, br. 158 od 9. VII. 1931.; »Spor između Vatikana i fašizma«, *Jadranska pošta*, br. 157 od 10. VII. 1931.; »Novi sukob fašizma i Vatikana – Žestoki bijes fašista«, *Jutarnji list*, br. 6978 od 8. VII. 1931.

³⁸ *Hrvatska straža*, br. 152 od 8. VII. 1931.; »Novi sukob između fašizma i Vatikana«, *Jutarnji list*, br. 6978 od 8. VII. 1931.

i raspusti sve katoličke organizacije u Italiji. Pritom *Giornale d'Italia* ublažava žestinu napada na Katoličku akciju konstatacijom da je djelovanje Katoličke akcije izazvalo negodovanje u Italiji, a kod fašista i veliko uzbuđenje, što je dovelo do sporadičnih incidenata koje je vlast prigušila. U vezi s napadima treba napomenuti da su oni bili brutalni i grubi, a uglavnom su ih provodile oružane poluvojne fašističke formacije.

Prema pisanju *Jutarnjeg lista* za *Giornale d'Italia* u enciklici se očituje mržnja i nepomirljivost, koje, kaže se, nisu »u skladu s Božanskom misijom Crkve i zadatkom koji treba da vrši nasljednik sv. Petra«. Fašistička je vlast smatrala da se objavom enciklike »sitnom i providnom polemikom komplicirao postojeći spor između Vatikana i fašističke vlade«, držeći da encikliku nije trebalo objavljivati. Komentator *Jutarnjeg lista*, u članku »Fašistička štampa digla alarm zbog posljednje enciklike Pia XI«, misli da je glavni cilj navedenog lista bio prikazati neistinitom vatikansku tezu da Crkvi pripada pravo odgoja omladine te, da bi opravdali svoje stavove, ističu kako »Katolička crkva ima političke ciljeve koje fašistička država ne može i ne smije tolerirati«. List se ujedno izruguje optužbi da je Katolička crkva u Italiji progonjena, upozoravajući na događaje koji su se zbili u Meksiku, Španjolskoj i Litvi, osuđujući Vatikan da protiv fašista provode međunarodnu akciju. U vezi s tim list *Il lavoro fascista* ističe zasluge fašizma za afirmaciju katolicizma u Italiji pa savjetuje Vatikanu da bude oprezniji jer da će njegovu borbu protiv fašizma iskoristiti masonerija i socijalisti. Ujedno ističe da je držanje Vatikana nekorektno i objesno pa zato fašizam mora uporno ostati na svom stajalištu, a Mussolini, koji ima »za sebe silni narod, znat će da razlikuje istinu od zlonamjernosti, a Katoličku crkvu da onemogućiti od pokušaja da ona postane neki politički faktor. Na kraju se konstatira da će fašizam otkriti prave vukove i one koji se prikrivaju janječom kožom.«³⁹

Jutarnji list prati i dalje događaje u Italiji i revno izvještava čitateljstvo o sukobima Vatikana i talijanske vlade. U članku »Izravni napadaji na papu« s podnaslovima »Napeti dani u Rimu« i »Sve žešće polemike fašizma s Vatikanom«, konstatira da fašistički tisak papinu encikliku *Non abbiamo bisogno* smatra polemičkim aktom koji je nastao kao reakcija na jedan izvještaj privatne agencije Radio Nazionale. U vezi s tim fašistički list *Tribuna* demantira vatikanske tvrdnje kako je talijanska vlada bila obaviještena da će enciklika biti objavljena i da zapravo papa polemizira s izvještajem jedne privatne agencije u kojem nije bilo izneseno oficijelno mišljenje talijanske vlade. Zbog toga, kaže *Tribuna*, opominje Vatikan da se sporu između Italije i Vatikana nije smjelo dati svjetsko značenje te da nije encikliku trebalo objaviti jer ima karakter jednog apela na cijeli svijet, kao da talijanska država i fašistički režim moraju polagati račun pred nekim internacionalnim forumima. Indikativno je, kaže *Tribuna* što su encikliku »oduševljeno pozdravili oni talijanski emigranti koji svoju mržnju prema fašizmu ispoljavaju bombama i terorističkim akcijama.«⁴⁰ Osvrćući se na pisanje lista *Il lavoro fascista*, *Jutarnji list* u prilogu »Izravni napadaji na papu« navodi tvrdnju da on tvrdi kako su svi katolički krugovi u Italiji radili po uputama Katoličke akcije, a u cilju da se naškodi fašizmu i obori fašistički režim, dovodeći s tim u vezu i crkvenu zabranu proslave 700. godišnjice smrti sv. Ante. Ta je zabrana donesena,

³⁹ *Isto.*

⁴⁰ »Izravni napadaji na papu«, *Jutarnji list*, br. 6980 od 10. VII. 1931.

kaže *Il lavoro fascista*, samo zato da se izazove mržnja protiv fašizma. Pritom se vjernicima objašnjavalo da je za zabranu proslave odgovorna fašistička vlada.⁴¹

Hrvatski je tisak pomno pratio razvoj situacije u Italiji i redovno iscrpno obavještavao svoje čitatelje o sukobu Vatikana i talijanske vlade. Naslovi *Jutarnjeg lista*, *Hrvatske straže*, *Narodne svijesti*, *Novog doba* to najbolje pokazuju. Evo nekih naslova koji su popratili objavu enciklike i napade fašističkog tiska na papu, Vatikan i Katoličku akciju: »Enciklika sv. Oca o progonima Katoličke Akcije u Italiji«, »Sukob Vatikan – Mussolini«, »Papina enciklika zabranjena u Italiji«, »Zašto je papina enciklika objavljena najprije u inostranstvu?«, »Veliki dojam papine enciklike u Italiji i inozemstvu«, »Veliki odjek papine enciklike«, »Sukob katolicizma i fašizma«, »Sukob kršćanske i poganske misli«, »Progoni katolika u Italiji« itd. Svi komentari navedenih naslova opravdavaju papine postupke i osuđuju odnos talijanske fašističke vlade prema papi i Vatikanu.

Komentator splitskog *Novog doba* u članku »Sukob Vatikan – Mussolini« zaključuje da se neće zadržavati na tome da ističe kontradikciju koja se u povodu tih komentara manifestira između odlučnih izjava katoličanstva i izraza nepoštivanja prema papi, a neće ni spominjati tolike netemeljite tvrdnje ili skroz nedokazane optužbe, pa niti lakoumna demantiranja činjenica koje su poznate u čitavom svijetu. No komentator drži svojom dužnošću spomenuti kako fašistički tisak sve predbacuje Svetoj Stolici, a što je u opreci s diplomatskim običajima koji se prakticiraju u svim zemljama i u opreci s postupcima koje je uvijek provodila Sveta Stolica.⁴²

Odnos talijanske vlade i Vatikana za vrijeme spora

Listajući naš dnevni tisak koji je pratio spor Vatikana i talijanske vlade, može se zaključiti da je odnos čitavo vrijeme od travnja do kolovoza 1931. godine bio vrlo napet i da mu je prijetio prekid. Zato su novine često donosile senzacionalne vijesti o prekidu diplomatskih odnosa između Vatikana i Italije i otkazivanju Lateranskih ugovora. No to se nije dogodilo. Kroz čitavo navedeno razdoblje upućivani su putem tiska vrlo oštri demantiji ove ili one izjave.

U izjavama fašističkog tiska često se moglo pročitati da se između Vatikana i talijanske vlade vode pregovori. Čak fašistički tisak osuđuje papu što je encikliku objavio dok još pregovori traju. No u tisku, osim konstatacije da se pregovara, nema detaljnijih vijesti da li ti pregovori napreduju i kada su pojedini sastanci održavani. Zato se dobiva dojam da pregovori i nisu sustavno vođeni. Tako *Jadranska pošta* u broju od 6. lipnja 1931. piše da je papa odbio pregovore koje je ponudila talijanska vlada s motivacijom da talijanska vlada nije odgovorila na note koje joj je Vatikan uputio u vezi sa sporom i zato što je talijanski poslanik pri Svetoj Stolici napustio Vatikan i nema ga punih 15 dana, kao i zato što talijanski ministar vanjskih poslova u svome posljednjem govoru ni jednom riječju nije spomenuo spor s Vatikanom, iako se taj spor smatra međunarodnom aferom.⁴³ *Novo*

⁴¹ *Isto*.

⁴² »Sukob Mussolini Vatikan«, *Novo doba*, br. 163 od 15. VII. 1931.

⁴³ *Jadranska pošta*, br. 120 od 6. VI. 1931.

doba od 10. lipnja 1931. piše da je Vatikan prvu protestnu notu uputio talijanskoj vladi 29. svibnja 1931., drugu 3. lipnja a treću 9. lipnja. Ne dobije li ni na tu notu odgovor, navodi se da će Vatikan objaviti *Bijelu knjigu* u kojoj će opširno i temeljito prikazati sukob između katolika i fašista, odnosno između Svete Stolice i talijanske fašističke vlade. Tako se može konstatirati da do 10. lipnja 1931. službeno nisu uspostavljene diplomatske veze, a kako je već rečeno, ni talijanski poslanik kod Vatikana grof De Vecchi nije dolazio u poslanstvo.

O odnosu talijanske vlade i Vatikana piše *Jadranska pošta* u broju od 3. lipnja 1931. List konstatira da se fašizam ne može zadovoljiti katoličkom slobodom univerzalnog karaktera, a Vatikan ne može imati ulogu strpljivog sluga ni suradnika fašizma. Komentator *Jadranske pošte* zaključuje da će se stvar sigurno izravnati jer fašistička vlada nema interesa da taj spor zaoštava politikom na silu.⁴⁴ *Hrvatska straža* u broju od 9. lipnja piše da su između Vatikana i fašizma odnosi zapravo prekinuti. Fašistička vlada Vatikan nije službeno obavijestila da Katolička akcija politički djeluje, već je dopustila da neodgovorni elementi izjavljuju o povredi konkordata i napadima na članstvo Katoličke akcije.

Dana 11. lipnja 1931. Mussolini je posredstvom talijanskog poslanika kod Svete Stolice De Vecchija uputio papi pismo. De Vecchi je najprije posjetio državnog tajnika Vatikana kardinala Paccelija, s kojim je dugo raspravljao. Zatim je posjetio papu i predao mu Mussolinijevo pismo. To pismo nije objavljeno. Prema francuskoj agenciji HAVAS iz Rima, nagada se da Mussolini od pape traži da se Katolička akcija pretvori u strogo vjersku organizaciju, i to pod vodstvom pape, a vodio bi ju jedan od kardinala.⁴⁵

Jutarnji list od 12. lipnja 1931. donosi vijest da je talijanska vlada u oštrm tonu odgovorila Vatikanu na njegove note. U odgovoru se navodi da je Vatikan u svom prosvjedu precijenio i po formi i po sadržaju posljedice demonstracija. Vlada kaže da ona demonstracije nije trpjela, a nije ih ni naredila, a gdje je bilo moguće, energično ih je ugušila. Ujedno konstatira da Katolička akcija djeluje u protuslovlju s duhom fašističkog režima, a da se Vatikan zauzima za osobe koji su ostaci raspuštene Talijanske katoličke stranke te da je sporazum moguć ako se navedeno otkloni.⁴⁶ *Hrvatska straža* od 13. lipnja 1931. obavještava da je navedeni odgovor talijanske vlade imao oštar ton kojim vlada obavještava Svetu Stolicu da je učinila sve da demonstracije spriječi. Za demonstracije fašista kaže se da su posljedica govora, okružnica i odredaba članova Katoličke akcije koji pripadaju raspuštenim političkim strankama. Od Svete Stolice vlada traži da se iz Katoličke akcije odstrane pripadnici raspuštene Talijanske pučke stranke kao i njezin duhovnik mons. Pizzardo, jer da je on glavni krivac što je Katolička akcija »uplovila u političke vode«.⁴⁷

Jutarnji list u broju od 25. lipnja 1931. donosi vijest kako je talijanska vlada obavijestila Vatikan da vodi istragu radi utvrđivanja činjenica o izgređima i vrijeđanju pape. Uz nave-

⁴⁴ »Svjetska štampa o sukobu Vatikana i fašizma«, *Jadranska pošta*, br. 127 od 3. VII. 1931. Autor ovog članka zaključuje da se nakon Lateranskih ugovora fašizam ne može zadovoljiti katoličkom slobodom univerzalnog karaktera, a može lako nastati opasnost zbog katolicizma u svijetu.

⁴⁵ »Odgovor Mussolinija Sv. Stolici«, *Hrvatska straža*, br. 129 od 11. VI. 1931. Autor članka, između ostalog, navodi mišljenja vatikanskih krugova da Mussolini napadom na Katoličku akciju želi postići dva cilja: riješiti se Katoličke akcije i ugoditi pritajenim masonskim krugovima unutar fašizma.

⁴⁶ »Oštar ton talijanske vlade«, *Jutarnji list*, br. 6943 od 12. VI. 1931.

⁴⁷ »Odgovor talijanske vlade Vatikanu«, *Hrvatska straža*, br. 131 od 13. VI. 1931.

deno obećaje da će poduzeti oštre mjere protiv izgrednika. Vlada ujedno obavještava Svetu Stolicu o saznanju da su u Vatikanu održavani tajni sastanci upereni protiv režima.⁴⁸

U članku »Crkva vrši promjene u redovima Katoličke akcije« list *Hrvatska straža* piše da se uvodi nova privremena struktura organiziranja Katoličke akcije te da se ukidaju asistenti (duhovnici) preko kojih su crkvene vlasti utjecale na članstvo Katoličke akcije. Izvještava se da će biskupi osobno i neposredno preuzeti vodstvo Katoličke akcije, a ne više katolici svjetovnjaci. Ograničila bi se i djelatnost Katoličke akcije i ona bi sudjelovala samo u vjerskim manifestacijama, crkvenim udruženjima, bratovštinama i kongregacijama. Dakle, djelatnost Katoličke akcije svela bi se na one djelatnosti koje dopušta vlada i bila bi isključivo vjerska i crkvena, a nipošto prosvjetna ili karitativna u kojima bi laikat imao utjecaj.⁴⁹

Hrvatska riječ u broju od 23. lipnja 1931., osvrćući se na odnose Svete Stolice i talijanske države, donosi vijest kako je vatikansko glasilo *Osservatore Romano* demantiralo vijesti da se vode pregovori između navedene dvije države te da među njima nije postignut nikakav sporazum. S obzirom na vrlo zategnute odnose dobro upućeni krugovi su smatrali da ima malo nade da će do sporazuma doći.

Novo doba, u članku »Odgovor talijanske vlade Vatikanu« od 26. lipnja 1931., izvještava da je talijanski poslanik pri Svetoj Stolicu conte de Veechi predao odgovor talijanske vlade na notu Vatikana od 12. lipnja 1931. U odgovoru stoji da će vlada poduzeti istragu da se utvrde papini navodi te da su pronađene osobe koje su sudjelovale u napadima na crkvenu imovinu. Za Katoličku akciju konstatira se kako nije u skladu da ta organizacija razvija protudržavnu aktivnost. Talijanska vlada prosvjeduje protiv »nedopustivog miješanja Vatikana u unutrašnje prilike u talijanskoj državi«, i spremna je »sada kao i prije da otpočne pregovore sa Svetom Stolicom kako bi se sadašnja sporna pitanja riješila na prijateljski način«.

Vatikan je bio nezadovoljan odgovorom talijanske vlade, jer ona ni u čem ne popušta, već od Vatikana traži ispriku. Vatikan je smatrao da je vladin odgovor takav da se na njegovoj osnovi ne može zaključiti sporazum. Nakon odgovora talijanske vlade, u vatikanskim je krugovima nastalo čvrsto uvjerenje da se između fašističke vlade i Svete Stolice neće više nikada uspostaviti osjećaji punog povjerenja koji su postojali kad se riješilo rimsko pitanje potpisivanjem Lateranskih ugovora. Na stvaranje takvih zategnutih odnosa utjecao je stav fašista o ulozi Crkve prema odgoju omladine, demonstracije i napadi na katolička omladinska udruženja, mržnja fašista prema papi, katolicizmu i katoličkom kleru, tiskanje popularnih brošura protiv Katoličke akcije. No tisak je iz pouzdanih izvora saznao da je papa imenovao bivšega državnog tajnika kardinala Gasparia na čelo komisije kojoj je bio zadatak da prouči sve podrobnosti spora između Vatikana i Italije. Odluka o rješenju spora trebala se donijeti na jesen, a u listopadu bi se na osnovi prihvaćene procjene komisije trebale provesti važne promjene u vodstvu najviših ureda u Vatikanu.⁵⁰

Fašistički listovi izražavali su ogorčenje protiv Vatikana, a napetost je još više povećana nakon objavljivanja papine enciklike *Non abbiamo bisogno*. Napada se papa Pio XI. i Va-

⁴⁸ »Talijanska vlada konačno odgovorila Vatikanu«, *Jutarnji list*, br. 6965 od 25. VI. 1931.

⁴⁹ »Napetost u Italiji ne popušta«, *Hrvatska straža*, br. 134 od 14. VI. 1931.

⁵⁰ »Rad oko pomirenja između pape i fašista«, *Jadranska pošta*, br. 176 od 1. VII. 1931.

tikan predbacujući im nekorektnost objavljivanjem enciklike. Fašističko je vodstvo nakon enciklike donijelo odluku, po Mussolinijevoj naredbi, da se članovi Katoličke akcije isključe iz fašističkih organizacija. Tajnik fašističke stranke Giurati uputio je okružnicu u kojoj obavještava članstvo da djelatnost Katoličke akcije nije u skladu s pripadnošću fašističkoj stranci.⁵¹

Početkom srpnja 1931. Sveta Stolica talijanskoj vladi nudi uvjete za pregovore. Traži se da se sve raspuštene katoličke organizacije najprije ponovno uspostave, da talijanska vlada povuče zabranu o radu tih udruženja. Ujedno se traže nadoknade štete učinjene za vrijeme protukatoličkih demonstracija te da talijanska vlada iznese koliko ima dokumenata kojima će potkrijepiti svoje tvrdnje da su omladinske katoličke organizacije u Italiji vršile političku akciju i potkopavale fašistički režim. Osim navedenog, Sveta Stolica je u toj noti odgovorila talijanskoj vladi na ponovni prosvjed koji joj je talijanska vlada uputila zbog akcije katoličkog svećenstva u Jugoslaviji.⁵² U navedenoj noti, prema izjavi francuske agencije HAVAS, stoji i kritika na odgoj omladine u fašističkoj organizaciji Balilla. Navodi se da je on loš, što je još više zaoštrilo odnose, posebno zbog članaka fašističkog tiska koji je s ogorčenjem pisao o toj ocjeni Vatikana. Iz fašističkog lista *Gioventu fascista* saznaje se kakav je bio duh odgoja fašističke omladine. Članak o tom odgoju napisao je sam Mussolini. U članku Mussolini kaže da fašizam hoće odgojiti novi rod, muževe kratkih govora, slijepe pokornosti i ustrajnoga rada. Tomu Mussolini dodaje još pušku, oružje koje brani domovinu i revoluciju crnih košulja. Takav je odgoj, kaže Mussolini, potreban »jer kroz duga stoljeća nije mogla zasjati vojnička hrabrost talijanskog naroda«.⁵³

Pišući o uzrocima sukoba između Vatikana i Italije, *Hrvatska straža* konstatira da je glavni uzrok sukoba to što je fašizam protivnik katolicizma. Lateranski ugovori bili su mu potrebni da pribave veće simpatije među Talijanima kod budućeg plebiscita. Kad je taj plebiscit za njega povoljno završio, počeo je osjećati konkordat kao teret kojeg se želio riješiti. Iskoristivši nedaće koje su se pojavile na štetu Svete Stolice u Španjolskoj, Litvi i Meksiku, Mussolini je započeo svoj napad na Svetu Stolicu očekujući da će ona, oslabljena navedenim događajima, popustiti njegovim zahtjevima.⁵⁴

Crkva u Hrvata i spor između talijanske vlade i Vatikana

U vrijeme najžešćih napada na Katoličku akciju i Svetu Stolicu krajem svibnja i početkom lipnja 1931. godine, hrvatski metropolit dr. Antun Bauer uputio je Apostolskoj Stolici brzojav u kojem tumači jednodušne osjećaje čitavoga svog klera i svojih vjernika, izražavajuću Svetom Ocu sažaljenje nad progonima kojima je izvrgnuta Talijanska katolička akcija i potpunu solidarnost sa Svetom Stolicom u teškoj kušnji.

⁵¹ »Zaoštravanje odnosa između Vatikana i fašista«, *Novo doba*, br. 160 od 11. VII. 1931.

⁵² »Sveta stolica ne popušta ni za dlaku«, *Hrvatska straža*, br. 148 od 4. VII. 1931.

⁵³ *Isto*.

⁵⁴ »Dublji uzroci sukoba u Italiji«, *Hrvatska straža*, br. 154 od 15. VII. 1931. U tekstu autor, između ostalog, konstatira da je fašistima katolik sadašnjeg vremena natražnjak koji nema prava opstati pa u tome vidi i glavni uzrok sukoba.

Uredniku *Hrvatske straže* nadbiskup Bauer dao je i izjavu o tom sporu. Osvrćući se na rješavanje rimskog pitanja Lateranskim ugovorima, nadbiskup Bauer naglasio je da čl. 35–37 Konkordata priznaje da sav odgoj, ne samo u državnim školama nego i u državnim organizacijama za fizički odgoj, treba urediti po strogo katoličkim načelima, a čl. 43 Konkordata priznaje i dopušta rad svim organizacijama ovisnim o talijanskoj Katoličkoj akciji, da izvan svake političke stranke, i u izravnoj ovisnosti crkvenoj hijerarhiji, razvijaju svoju djelatnost za proširenje i oživotvorenje katoličkih načela. Isto tako, kaže nadbiskup Bauer, talijanska se državna vlast obvezala na zahtjev Svete Stolice čl. 22 Konkordata da će dopustiti vršenje duhovne pastve na manjinskim jezicima, a članom 2, alineja 4 Konkordata dopustila je uporabu manjinskih jezika u crkvenoj upravi. No navedena utvrđena prava talijanska država nije poštivala već ih je uvelike ometala i sprječavala. Njegova Svetost papa Pio XI., kaže nadbiskup Bauer, inzistirao je da se navedene odredbe Konkordata i provode, ali se tome suprotstavljala talijanska vlada pa je zato i došlo do sukoba.⁵⁵ Papa je odgovorio nadbiskupu Baueru sljedećim brzojavom »Sveti Otac vrlo se raduje izrazima pažnje. U znak ljubavi podjeljujem Vam apostolski blagoslov.«

Provincijal Dalmatinske franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, u povodu papine enciklike *Non abbiamo bisogno* uputio je 7. srpnja 1931. brzojavni pozdrav papi. Brzojav je upućen na latinskom jeziku a u prijevodu glasi: »Franjevački provincijal provincije presvetog Otkupitelja – Split, Jugoslavija – povodom najnovije enciklike objelodanjene u Parizu, za zaštitu slobode savjesti, Katoličke vjere i njezinog blaženog prava u odgajanju mladeži, pred Nogom Tvoje Svetosti ponizno izkazuje čuvstva sinovske poslušnosti i poštovanja, proseći pomoć za uspjeh svete stvari; spreman i u smrt pod vodstvom Kristova Namjesnika.«⁵⁶

Kapitularni vikar Senjsko-modruške biskupije mons. Ivan Starčević iz Senja u svom brzojavu papi piše: »Najvećom boli u duši, razmatrajući neprijateljske čine protiv katoličkih organizacija sudjelujem u dubokoj boli svetoga Oca. Potaknut iskrenom privrženošću, molim Vašu visost, da bude ljubazni tumač kod Njegove Svetosti osjećaja vjernosti klera i pučanstva biskupije senjsko-modruške. Molit ćemo Boga, da štiti, čuva i tješi svoga namjesnika na zemlji.«⁵⁷

Franjevački provincijal iz Zagreba Teofil Harapin uputio je papi brzojav sljedećeg sadržaja: »Povodom pobožnosti hodočašća Majci Božjoj štitnici kod Zagreba, trećoredci sviju obitelji sv. Franje u Jugoslaviji, u ime sviju društava trećega reda, izjavljuju jednodušno svetom Ocu njihovu bol zbog progona, kojima je izložena u nekim krajevima Katolička akcija i mole mir za nju kod sv. Franje štitnika spomenute akcije. Obećavajući Svetoj Stolicu sinovsku nepokolebljivu poslušnost u svim borbama za zakon Božji i slobodu Crkve, moleći istodobno svemogućega Boga, da čuva uvijek jače Presvetoga oca trećoredaca ovog reda i zbuni protivnike.«⁵⁸

Na proslavi 700. godišnjice smrti sv. Ante na otoku Hvaru, hvarski biskup izrekao je prosvjed protiv fašističkih nasilja nad katoličkim omladinskim organizacijama u Italiji. Hvar-

⁵⁵ »Hrvatski metropolit apostolskoj stolici«, *Hrvatska straža*, br. 124 od 4. VI. 1931.

⁵⁶ »Dalmatinski franjevci sv. Ocu«, *Hrvatska straža*, br. 133 od 9. VII. 1931.

⁵⁷ »Izrazi odanosti sv. Ocu iz Hrvatske«, *Hrvatska straža*, br. 152 od 9. VII. 1931.

⁵⁸ *Isto*.

ski biskup Pusić naredio je da se na blagdan Srca Isusova »moli očenaš i molitva za sv. Oca koji je podigao glas protiv nasiljima, što ih u Italiji na Crkvu diže fašistički režim«. ⁵⁹ Na kraju treba spomenuti da je zagrebački nadbiskup A. Bauer u veljači 1931. godine papi Piju XI uputio poslanicu u kojoj traži od pape da prosvjeduje protiv progona jugoslavenskog katoličkog svećenstva i jugoslavenskoga stanovništva u Julijskoj krajini. Talijanska je vlada odmah zatražila od pape da tu poslanicu nadbiskupa Bauera osudi. No papa to nije učinio, nego se na to oglušio. U jeku sukoba talijanska vlada ponavlja svoj zahtjev i traži da papa ipak odgovori. Papa je tada odgovorio konstatacijom da taj zahtjev nije u njegovoj nadležnosti, već u nadležnosti jugoslavenskog episkopata.

Izmirenje između Vatikana i talijanske vlade

Početak lipnja 1931. godine odnosi između Vatikana i talijanske vlade bili su na rubu prekida diplomatskih odnosa. Početkom kolovoza 1931. rimski dopisnik *Neu Züricher Zeitung*a javlja sljedeću vijest: »Kako uvjeravaju s pouzdanih strana Mussolini će ovih dana učiniti zvaničnu posjetu Vatikanu te će tom prilikom imati razgovor s Papom.« Vijest nije bila istinita, međutim, s obzirom da su u tisku izostale vijesti o tom sukobu, pokazivalo se da se poslije zategnutih odnosa ipak nazire izmirenje između Vatikana i talijanske vlade. ⁶⁰

Novo doba od 13. kolovoza 1931. donosi članak pod naslovom »Obnova pregovora između Vatikana i Italije«. U njemu piše da se talijanski veleposlanik u Vatikanu De Vecchi sastao u duljem razgovoru s državnim tajnikom kardinalom Paccelijem te da se razgovaralo u traženju sporazumijevanja između dvije države. Navodi se da nesuglasice nisu prevladane niti da će Mussolinija primiti papa.

Sredinom kolovoza napetosti između Vatikana i Italije ipak su popustile. Uočava se pomirljivost talijanskog tiska prema papi i Vatikanu, dok se Mussolini izražava za mir. Tisak ponovno piše o pregovorima. *Hrvatska straža* u broju od 15. kolovoza 1931. piše da se iz fašističkih listova uočava težnja da šutnjom žele prikriti bivši unutrašnji jaz između dvije države. Navodi se da je fašizam ipak bio iznenađen i uplašen snažnom reakcijom pape i čitavoga katoličkog svijeta, koji su se zgražali nad nasiljem što su ga fašisti provodili nad članstvom i organizacija Katoličke akcije u Italiji.

Novo doba od 31. kolovoza 1931., u naslovu »Akcija za sporazum Vatikana i Kvirinala«, konstatira da iz Vatikana i Rima dolaze proturječne vijesti o pregovorima i da postoje nesporazumi između Mussolinija i njegovih ministara o pregovorima s Vatikanom. No, kaže izvjestilac *Novog doba* iz Rima, da se obnova pregovora nazire nakon što su bili zastali zbog odlučnog stava Vatikana da talijanska vlada poštuje konkordat u cijelosti. Vatikan je tražio slobodno djelovanje Katoličke akcije.

Dana 3. rujna 1931. objavljeno je službeno priopćenje o zaključivanju sporazuma između Vatikana i talijanske vlade. Sporazum ima dvije točke. Objе su se strane dogovorile da Katolička akcija ima isključivo vjerski karakter, a upravu Katoličke akcije preuzimaju

⁵⁹ »Protesti hvarskog biskupa protiv fašističkih nasilja«, *Novo doba*, od 18. VI. 1931.

⁶⁰ »Izmirenje između Vatikana i talijanske vlade«, *Novo doba*, br. 183 od 7. VIII. 1931.

biskupi i oni određuju članove Katoličke akcije. U upravu Katoličke akcije ne mogu ulaziti osobe koje su bile članovi bivših stranaka i protivnici fašističkog režima. Katolička akcija neće se baviti politikom niti će organizirati udruženja političkog karaktera. Ona neće organizirati ni radničke sindikate, a ako će u njezinu djelokrugu raditi neke radničke organizacije, te će organizacije surađivati sa fašističkim sindikatima, kako to propisuje važeći zakon iz 1926. godine, na kojem se temelji fašistički sindikalizam.

Katoličke omladinske organizacije nad kojima vrši kontrolu Katolička akcija zvat će se Omladinska organizacija Katoličke akcije. One će imati znakove u kojima će biti jasno istaknut njihov vjerski karakter, a zastava će i za njih biti talijanska državna zastava. Omladinske organizacije Katoličke akcije neće imati sportska gimnastička odjeljenja, nego će se isključivo baviti odgojem i religioznim radom. Fašistički je tisak bio zadovoljan tim sporazumom, ističući da je fašizam njime postigao još jednu pobjedu.⁶¹ Mnogi su taj sporazum ocijenili kompromisnim. No čini se da on to ipak nije bio jer uglavnom sadrži sve elemente koje je u navedenim notama talijanska vlada postavljala Vatikanu.

Katolički list od 9. rujna 1931. piše o značenju sporazuma Vatikana i talijanske vlade. Konstatira da je sporazumom Mussolini učinio uzmak, a Sveta Stolica s Katoličkom akcijom ostala pobjednica. No autor članka ipak konstatira da sâm sporazum do kojeg je došlo za volju mira nije idealan, jer ne daje potpunu slobodu djelovanja Katoličke akcije, ali kaže se da nije idealan ni s obzirom na stajalište fašizma, koji se nadao da će Katoličkoj akciji svakako zadati smrtni udarac.

Stav hrvatskog tiska prema sukobu Italije i Vatikana

Sve novine iz kojih smo crpili podatke o sukobu Italije i Vatikana pomno su pratile taj sukob i redovito, neke opširnije a neke sažeto, donosile vijesti o tom sukobu. Najiscrpniji su bili *Hrvatska straža*, *Jutarnji list* i *Novo doba* te *Katolički list* kao tjednik. Navedeni listovi donosili su i opširne komentare, a *Katolički list* i cjelovit prijevod enciklike *Non abbiamo bisogno*. *Jutarnji list*, *Novo doba* i *Hrvatska straža* donosili su opširne priloge o napadima fašističkog tiska na Vatikan te odgovore Vatikana na te napade. Svi su listovi u cjelini osuđivali neistine fašističkog tiska i branili stav pape Pia XI. i vatikanske službene politike, dokazujući da je djelatnost Katoličke akcije u Italiji bila u skladu s odredbama konkordata, pa su zbog toga napadi bili neopravdani i isprovocirani, s namjerom da fašistička država odstrani organizacije Katoličke akcije iz odgoja talijanske mladeži.

Hrvatski je tisak prateći taj sukob stalno isticao da prema Lateranskim ugovorima talijanska država nije imala pravo pozivati na odgovornost za djela počinjena u Vatikanu jer je papa u njemu bio suveren. Dopisnik *Hrvatske straže* iz Vatikana misli da bi sukob oko djelatnosti Katoličke akcije bio nastao i bez Lateranskih ugovora jer je po fašističkom shvaćanju svaka organizacija koja nije fašistička protiv njega, upravo zato jer dopušta da joj članovi, a i funkcionari, ne budu fašisti.

Autori priloga u hrvatskom tisku stalno su isticali da su fašisti pogazili konkordat i počinili nečuvena nasilja protiv Katoličke akcije po cijeloj Italiji te pod zaštitom Mussolinija

⁶¹ »Sporazum između talijanske vlade i Vatikana«, *Novo doba*, br. 199 od 27. VIII. 1931.

organizirali svestranu kampanju protiv Katoličke akcije, temeljeći je na neistinama i klevetama. U isto vrijeme, kaže se, fašistički su provokatori i agenti stalno javno ometali rad omladinskih organizacija i onemogućavali njihove sastanke i manifestacije.

Summary

CONFLICT BETWEEN VATICAN AND FASCISM IN 1931, AS THE CROATIAN PRESS SAW IT

In 1929 Vatican signed Lateran treaties with the Italian government among which was Concordat, too. This pact guaranteed freedom of Catholic Church, as an apolitical organization under the supreme authority of the Holy See. In spite of this, in 1931 Italian fascists started to hound Catholic youth organizations within Italian Catholic Action. During these persecutions fascists did many violent and outrageous actions against members of these organizations. Moreover, fascist press, under protection of Mussolini, organized a campaign against these organizations. Therefore, fascists blamed Catholic Action that supports antifascist politics of Italian Folks Party (Partito Popolare Italiano), whose work was at the time forbidden. Although there was no proof for such accusations at the end of May and beginning of June fascists started to publicly disgrace members of these organizations and to attack them. Moreover, they demolished some of the buildings and offices of these Catholic organizations, destroying the documentation, as well as they often interrupted religious services and festivities. Consequently, by the beginning of June Italian government proscribed activities of all Catholic youth organizations.

*On the other hand, the Holy See protested against such violence, and at the beginning of July 1931 pope issued encyclic *Non abbiamo bisogno*. In this document pope had adjudged vexation of Catholic organizations, as well as he defended Catholic Action as non political organization that had no connections with Italian Popular Party. Similarly, pope maintained that Catholic Action did not depraved fascist's government. Moreover, pope disagreed with the government's statements about the education of youth since fascists claimed that only state has right to educate youngsters. During this period of accusations and harassment (May – August 1931) relations between Holy See and Italian government were quite tensed and there existed possibility that both sides cancel signed Lateran treaties. However, in August 1931 tensions calmed down and at the beginning of September a new treaty was signed, according to which both sides agreed that Catholic Action had to have strictly religious character and at the head of the organizations could be only bishops. Thus, fascist achieved their goal – Catholic organizations were driven away from the field of education. However, this treaty did not ensure them control over the entire Italian youth.*

KEY WORDS: *Concordat, encyclic, fascism, Catholic Action, pope Pio XI, fascist press, catechism.*